

Sultan Selim Mahallesi'nde Gecekondulaşma, Sanayileşme ve Kentsel Dönüşüm Süreçlerinin Sosyopolitik Analizi*

A Socio-Political Analysis of Informal Settlements, Industrialization and Urban Transformation in the Sultan Selim Neighborhood

Dilan ALTUNAKAR¹ , Şerafettin SEVGİLİ² , Tuğçe Zeynep ABALI AKGÜL³

öz

Bu araştırma, İstanbul'un Kağıthane ilçesinde yer alan Sultan Selim Mahallesi'nde gerçekleşen kentleşme süreçlerini (gecekondulaşma, sanayileşme ve kentsel dönüşüm ekseninde) sosyopolitik bir perspektiften ele almaktadır. Çalışmanın temel amacı; bu üç temel dönüşüm sürecinin mahalledeki toplumsal yapı, mekânsal düzen ve gündelik yaşam üzerindeki etkilerini, mahalle sakinlerinin bireysel deneyimleri üzerinden çözümlemektir. Araştırma; kent sosyolojisi literatürüne yerel düzeyde özgün bir katkı sunmayı hedeflemenin yanı sıra, benzer dönüşüm dinamikleriyle karşı karşıya olan kent mekânları için karşılaştırmalı bir analiz çerçevesi geliştirmeyi ve benzer sorunsallarla başlanan araştırmalara katkı sunması amaçlamaktadır. Nitel araştırma yöntemiyle yürütülen bu çalışma, yorumsamacı paradigma doğrultusunda yapılandırılmış ve sözlü tarih tekniğine dayalı derinlemesine mülakatlarla desteklenmiştir. Araştırmaya başlamadan önce, İstanbul Nişantaşı Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu'nun 04.01.2024 tarihli ve 2024/01 sayılı toplantısında etik onayı alınmıştır. Alan çalışması kapsamında, 20 mahalle sakiniyle gerçekleştirilen görüşmeler, mekânsal dönüşümün fiziksel yapılarla sınırlı kalmadığını; eş zamanlı olarak sosyal ilişkilerde çözümlere, aidiyet duygusunda dönüşümlere ve gündelik yaşam pratiklerinde köklü değişikliklere yol açtığını ortaya koymaktadır. Elde edilen bulgular; kentleşmenin yapısal bir müdahale olduğu kadar; sınıfsal, kültürel ve politik boyutları içeren bir sosyopolitik yeniden yapılanma süreci olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Gecekondulaşma, Kentleşme, Sanayileşme, Sultan Selim Mahallesi, Kağıthane, Kentsel dönüşüm, Aidiyet, Gündelik Hayat, Deneyimler, Dayanışma, Kolektif Hafıza, Sözlü Tarih

ABSTRACT

This research examines the urbanization processes, specifically informal settlements, industrialization, and urban transformation, in Sultan Selim Neighborhood, located in Istanbul's Kağıthane district, from a socio-political perspective. The main aim of the study is to analyze the impact of these three major transformation processes on the neighborhood's social structure, spatial order, and everyday life, through the individual experiences of its residents. In addition to providing an original local-level contribution to the urban sociology, the research seeks to develop a comparative analytical framework for urban spaces facing similar transformation dynamics, and to support future research addressing comparable issues. This study was conducted using a qualitative research method within an interpretive paradigm and employed in-depth interviews based on the oral history technique. Prior to the start of the research, ethical approval was obtained from the Ethics Committee for Social Sciences and Humanities at Istanbul Nişantaşı University in its meeting dated 04.01.2024 and numbered 2024/01. The interviews conducted with 20 neighborhood residents reveal that spatial transformation is not limited to physical structures alone; it also leads to the dissolution of social relations, changes in the sense of belonging, and profound shifts in everyday life practices. The findings demonstrate that urbanization is not merely a structural intervention but a complex socio-political restructuring process that involves class, cultural, and political dimensions.

Keywords: Informal settlements, Urbanization, Industrialization, Sultan Selim Neighborhood, Kağıthane, Urban transformation, Sense of belonging, Everyday life, Experiences, Solidarity, Collective memory, Oral history

* Bu makale, birinci yazarın, ikinci ve üçüncü yazarın eş-danışmanlığında İstanbul Nişantaşı Üniversitesi'nde hazırladığı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

¹ İstanbul Nişantaşı Üniversitesi, altunakardilan@gmail.com, ORCID: 0009-0008-3635-4931

² Corresponding Author: İstanbul Nişantaşı Üniversitesi, serafettin.sevgili@nisantasi.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2649-6385

³ Adnan Menderes Üniversitesi, tugcezeynepabali@adu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9545-9495

GİRİŞ

Kentleşme, mekânın fiziksel dönüşümünün yanı sıra toplumsal yapının, kültürel ilişkilerin ve politik süreçlerin yeniden inşa edilmesini içeren bir dönüşüm sürecidir (Tekeli, 2009). Bu süreç, nüfusun kent merkezlerinde yoğunlaşmasıyla sınırlı kalmamakta; modernleşme ile birlikte ivme kazanan örgütlenme, iş bölümü ve uzmanlaşma biçimleri aracılığıyla yeni yaşam tarzlarının ve toplumsal formasyonların oluşmasına zemin hazırlamaktadır (Keleş, 1998: 80; Osmay 1998). Özellikle 19. yüzyılda bugünkü anlamını kazanan kentleşme olgusu, sanayileşmenin etkisiyle belirginleşmiş, 20. yüzyıldan itibaren ise küresel ölçekte hız kazanarak gelişmekte olan ülkelerde çok sebepli ve karmaşık sosyopolitik sonuçlar doğurmuştur (Yücel, 2020: 201; Alkan ve Duru, 2002: 23). Türkiye’de kentleşme süreci, özellikle 1950’li yıllardan itibaren kırsal alanlardan kent merkezlerine yoğun göçlerle hız kazanmıştır (Yılmaz ve Çitçi, 2011: 253). Bu dönemde hızlı göç, devletin konut politikalarının yetersizliği ve hızlı sanayileşme, gecekondulaşma olgusunun yaygınlaşmasını meydana getirmiş; bu sürece bağlı olarak düzensiz göç hareketleri, kontrolsüz nüfus artışı ve sanayiye dayalı kentsel genişleme eğilimleri, özellikle büyük şehirlerde belirgin mekânsal ayrışmalara, sosyal yapıda çözümlere ve gündelik yaşam pratiklerinde dönüşümlere neden olmuştur (Erkan, 2004). Bu bağlamda, İstanbul’un çeşitli ilçelerinde gözlemlenen kentsel büyüme, yaşayanların aidiyet duygularını, toplumsal ilişkiler ağını ve kültürel kimliklerini etkileyen dönüşümler olarak ele alınmaktadır (Keleş, 2004; Ataöv ve Osmay, 2007).

Bu makale; İstanbul’un Kağıthane ilçesinde yer alan ve 1950’li yıllardan günümüze kadar geçen süreçte gecekondulaşma, sanayileşme ve kentsel dönüşüm evrelerini arka arkaya yaşamış olan Sultan Selim Mahallesi’ni sosyopolitik bir perspektiften incelemeyi amaçlamaktadır. Mahalle; 20. yüzyılın ortalarında kırsal göç dalgasının etkisiyle şekillenen bir gecekondu yerleşimi olarak ortaya çıkmış, ardından 1970’li ve 1980’li yıllarda sanayi alanına dönüşmüş, son olarak 2000’li yıllardan itibaren kentsel dönüşüm politikalarının hedef alanlarından biri haline gelmiştir. Dolayısıyla mahalle, Türkiye kentleşmesinin dönüşüm evrelerini yerel ölçekte temsil eden özgün bir niteliğe sahiptir (Doğan, 2020).

Çalışmanın temel araştırma sorusu, “Sultan Selim Mahallesi’nde yaşanan gecekondulaşma, sanayileşme ve kentsel dönüşüm süreçleri, mahalle sakinlerinin sosyal ilişkileri, gündelik yaşam pratikleri ve mekânsal aidiyet algıları üzerinde nasıl bir etki yaratmıştır?” biçiminde formüle edilmiştir. Bu soruya yanıt ararken, dönüşümün; fiziksel yapılaşmayla sınırlı kalmadığı, aynı zamanda sınıfsal gerilimleri, kültürel çözümleri ve sosyal bağların zayıflamasını da beraberinde getirdiği varsayılmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın amacı, değişimlerin bireylerin deneyimlerine, hafızalarına ve sosyal kimliklerine nasıl yansıdığını ele almaktır.

Araştırma; nitel araştırma yöntemi temelinde, yorumsamacı paradigma çerçevesinde kurgulanmış ve sözlü tarih yöntemine dayalı derinlemesine görüşmelerle desteklenmiştir. 2024 yılı Şubat-Mayıs ayları arasında gerçekleştirilen saha araştırmasında, mahallenin sosyomekânsal dönüşümüne tanıklık etmiş, en az 25 yıldır mahallede yaşayan 20 katılımcı ile mülakatlar yapılmıştır. Görüşmeler, mahalle sakinlerinin dönüşüm süreçlerine ilişkin algılarını, direniş stratejilerini ve adaptasyon biçimlerini ortaya koymuş; aynı zamanda komşuluk ilişkilerindeki çözülme, mekânsal aidiyetteki zayıflama ve gündelik yaşamın ritmindeki değişimi anlamak için elverişli veriler sunmuştur. Elde edilen bulgular, gecekondulaşma sürecinde güçlü sosyal bağlar ve kolektif yaşam pratiklerinin hâkim olduğunu, sanayileşme ile mahallede hem ekonomik hareketlilik hem de sınıfsal farklılaşmanın belirginleştiğini, kentsel dönüşüm sürecinde ise yerinden edilme kaygısının ve sosyal çözülmenin ön plana çıktığını

göstermektedir. Katılımcıların çoğu, kentsel dönüşümün fiziksel yenilenme sağlasa da mahalle kültürünün ve komşuluk dayanışmasının kaybı pahasına gerçekleştiğini ifade etmişlerdir.

Bu çalışma, kent sosyolojisi literatürüne yerel ölçekte özgün bir katkı sunmayı hedeflemektedir. Literatürde sıklıkla göz ardı edilen mahalle ölçeğinde dönüşümün toplumsal etkilerini görünür kılmakta; gecekondu–sanayi–kentsel dönüşüm üçlemesini tek bir örnek üzerinden bütüncül biçimde analiz etmektedir. Bu yönüyle, sadece Sultan Selim Mahallesi'ne özgü bir durumun değil; benzer dönüşüm dinamiklerine sahip diğer kent mekanlarının da anlaşılmasına katkı sağlayacak karşılaştırmalı bir çalışma sunulması amaçlanmaktadır.

1. Kavramsal Çerçeve ve Literatüre Genel Bir Bakış

1980 sonrası dönemde neoliberal politikaların etkisiyle kentleşme süreci piyasa dinamiklerine göre yeniden şekillenmiş, bu bağlamda düşük gelirli grupların yaşadığı alanlar dönüşüm projelerinin odağı hâline gelmiştir. Gecekondu bölgeleri hem merkezî konumları hem de piyasa açısından taşıdığı değer nedeniyle müdahaleye açık alanlar olarak yeniden tanımlanmıştır (Çakır, 2011; Görgülü, 2009). Bu dönüşüm süreci, fiziksel yenilenmenin ötesinde, yerinden edilme, sosyal ağların çözülmesi ve mekânsal adaletsizlik gibi sorunları da beraberinde getirmiştir (Adaman ve Keyder, 2006; Işık ve Pınarcıoğlu, 2011). Sultan Selim Mahallesi örneği, neoliberal dönüşümün mekânsal ve sınıfsal etkilerinin somut olarak gözlemlenebileceği alanlardan biridir.

1.1. Gecekondulaşma

Gecekondu; kentsel alanlarda, genellikle yasal olmayan yollarla inşa edilen, altyapı hizmetlerinden yoksun ve düşük gelirli grupların barınma ihtiyacını karşılayan konut alanlarıdır. 775 Sayılı Gecekondu Yasası'na göre gecekondu yasal tanımı, *boş kamu arazisinde veya sahibinin izni olmaksızın araziyi işgal yoluyla yapılan konuttur*. Gecekondu aynı zamanda dar gelirlinin oturduğu, düşük maliyetli, imece ve kendi kendine yetecek biçimde düşük standartta yapı malzemeleriyle yapılan konuta işaret etmektedir (Dülgeroğlu-Yüksel, 2023: 67). Gecekondu mahalleleri; büyük ölçüde istikrarsız ve düşük gelirli işlerde çalışan, sosyal güvenlikten yoksun “çalışan yoksullar”ın, işçi sınıfının barınma alanı olarak şekillenmiştir. Bu yerleşimler, hızlı nüfus artışını karşılayamayan kent merkezlerinin altyapıdan yoksun çeperlerinde, yoğunlukla akrabalar arasında el birliğiyle inşa edilen yapılar olarak ortaya çıkmıştır. Özellikle aynı köyden ya da yakın akrabalık ilişkileriyle göç eden bireylerin oluşturduğu bu mahallelerde, karşılıklı dayanışmaya dayalı güçlü sosyal ilişkiler ağı dikkat çekmektedir. Işık ve Pınarcıoğlu'nun (2011) “nöbetleşe yoksulluk”¹ kavramı çerçevesinde değerlendirdiği bu yapı, ilk yerleşen göçmenlerin deneyimlerini ve kentle kurdukları ilişkileri zamanla maddi avantaja dönüştürmelerini ifade etmektedir. İstatistiksel anlamda gelişimine baktığımızda ise, 1948 yılı itibarıyla Türkiye genelinde yaklaşık 25 ila 30 bin gecekondu bulunduğu ifade edilirken, bu sayı beş yıl içerisinde 80 bine ulaşmıştır. 1953 yılında çıkarılan 6188 sayılı yasa ile gecekondulara yönelik bir tür hukuki af mekanizması devreye sokulmuş, İstanbul özelinde gecekondu sayısı 8.239 iken (Yüksel, 2003: 68); bu süreçte artan meşrulaştırma eğilimleri sonucunda 1960 yılına gelindiğinde gecekondu sayısı 240 binin üzerine çıkmıştır (Keleş, 2008: 583). Bu gelişmeler, gecekondulaşmanın siyasal ve sosyal bir olgu olarak kentleşme sürecinin belirleyici unsurlarından biri olduğunu göstermektedir.

¹ “Nöbetleşe yoksulluk”, en yalın hâliyle, 1980 sonrası dönemde kırılgan ekonomik koşullar altında yaşam mücadelesi veren grupların, ardışık göç dalgaları aracılığıyla kurduğu karşılıklı dayanışma temelli ortaklıkları tanımlamaktadır (Işık ve Pınarcıoğlu, 2011: 155).

Gecekondu olgusu, Türkiye'deki kentleşme sürecinin hem sonucu hem de tamamlayıcısı olarak ortaya çıkmış; temel nedeni ise hızlı göç dalgalarına karşılık veremeyen yetersiz konut politikaları ve plansız kentleşme pratiği olmuştur. Gecekondu tartışmaları uzun süre ikili bir bakış açısıyla şekillenmiş; bir yandan yasadışı ve düzensiz yapılaşma nedeniyle bir “sorun” olarak ele alınırken, öte yandan devletin yeterli sosyal konut üretmemesi karşısında dar gelirli gruplar için bir “çözüm” işlevi gördüğü de kabul edilmiştir (Çakır, 2011: 215). Bu durum hem mekânsal düzenin bozulmasına hem de kent çeperlerinde kalıcı yapılarla örülü alternatif yerleşim biçimlerinin gelişmesine yol açmıştır. 1980 sonrası dönemde kırdan kente göç ile beraber aynı zamanda terör, atama, evlilik ve eğitim gibi nedenlerle kente gerçekleşen zorunlu göçler, konut krizini daha da büyötmüştür (Koyuncu, 2017: 365). Bu süreçte, altyapıdan yoksun alanlarda hızla inşa edilen çok katlı ruhsatsız yapılar, “gecekondu apartmanları” olarak adlandırılmış ve niteliksiz kentleşmenin yeni bir aşamasını temsil etmiştir. Böylelikle gecekondu, kentteki eşitsizliğin, dışlanmanın ve mekânsal adaletsizliğin sembolü hâline gelmiştir (Nazir, 2025: 60).

Gecekondular, barınma işlevi gören mekânlar olmanın ötesinde; Türkiye kentleşme sürecinde kültürel çeşitliliğin, toplumsal çatışmaların ve hak mücadelelerinin sahnesi hâline gelmiş; alışılmış kentsel formların dışında bir yaşam tarzını yansıtarak, farklı bir toplumsal dünyanın ifadesi olarak dikkat çekmiştir (Danış ve Karakaş, 2021: 395). Gecekonduya yaşayanlar; düzensiz gelir, kayıt dışı istihdam ve yetersiz sosyal hizmetler nedeniyle yapısal yoksulluk ve toplumsal dışlanma riskiyle karşı karşıya kalmışlardır. Plansız ve hızlı biçimde inşa edilen bu alanlar; zayıf yapı kalitesi, altyapı eksiklikleri, dar sokakları ve yetersiz kamu hizmetleriyle mekânsal eşitsizliğin somutlaştığı yerleşimler haline gelmişlerdir. Bu durum, kent yoksulluğunun iktisadi bir olgu olduğu kadar; mekânsal bir mesele olarak düşünölmesini beraberinde getirmektedir (Adaman ve Keyder, 2006: v).

1.2. Sanayileşme

Cumhuriyet öncesi dönemde, kentlerin gelişimine yön veren kurumsallaşmış bir planlama yaklaşımı bulunmazken, Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte kentleşme süreci daha merkezîyetçi ve kurumsal-hukukî¹ bir çerçevede ele alınmaya başlanmıştır (Tekeli, 2020). Bu yönelimin temelinde, modern ulus-devlet inşasının bir gereği olarak kent mekânının homojen biçimde düzenlenmesi ihtiyacı yatmaktadır (Zengin, 2014: 89). Bu süreçte, mekânsal düzenlemelere ek olarak hukukî ve yönetsel altyapının inşasına da öncelik verilmiştir. Yüksek yapılaşmayı mümkün kılan teknolojilerin Türkiye'ye girmesiyle beraber bu teknolojileri destekleyen yasal düzenlemeler yürürlüğe konmuştur (Yaliner, 2023: 40).

Yeni kurumsal-hukukî çerçeve, fiziksel olarak çağdaş kentlerin inşasını mümkün kılacak bir planlama anlayışını teşvik etmiştir. Erken Cumhuriyet döneminde düzenlenen şehircilik yarışmaları ve Henri Prost gibi yabancı plancıların katkıları, kent mekânının sistematik biçimde yeniden tasarlanmasında etkili olmuştur (Erken, 2022). Bu dönemde üretim alanları da planlamanın kapsamına alınarak, sanayi kentsel organizasyonun temel bileşenlerinden biri olarak değerlendirilmiştir (Coşkun, 2022). İstanbul'daki Haliç havzası, Osmanlı döneminden miras kalan sanayi alanı olma niteliğini bu dönemde de korumuş ve üretim faaliyetlerinin yoğunlaştığı önemli merkezlerden biri hâline gelmiştir (Eryiğit ve Kapucu-Yavuz, 2023: 439).

¹ 1930'lu yıllarda yürürlüğe giren 1580 sayılı Belediyeler Kanunu, 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu ve 2290 sayılı Yapı ve Yollar Kanunu aracılığıyla, kentleşme süreci kurumsal bir zemine oturtulmuş; böylece şehirlerin nasıl büyümesi gerektiğine dair modernist bir planlama anlayışına dayalı hukukî bir çerçeve inşa edilmiştir (Tekeli, 2020: 12).

Bu üretim merkezlerinin varlığı, kırsaldan kente yönelen göç hareketlerini etkilemiş ve sanayi bölgelerine yakın yerleşim biçimlerini beraberinde getirmiştir. Özellikle Haliç çevresi gibi merkezî konumda bulunan bölgelerde, iş olanaklarına erişim kolaylığı, göç eden nüfusun tercihlerini belirlemiştir. Bu yerleşim örüntüsü, zamanla kent merkezlerinde işçi sınıfının yoğunlaştığı mahallelerin oluşmasına neden olmuştur. Ancak mekânın ekonomik değeri arttıkça, bu bölgelerde yaşayan dar gelirli gruplar yerinden edilme baskısı altında kalmıştır.

Sanayi tesislerinin sağladığı istihdam olanakları, dönüşüm sürecinde kentin büyüme dinamiklerini yönlendiren başlıca unsurlardan biri olmuştur (Akyıldırım, 2024: 21). Fabrikaların ve üretim tesislerinin konumlandığı alanlar, kentsel dokuyu şekillendirmenin ötesinde, işçi sınıfının barınma ve gündelik yaşam alanlarını da belirlemiştir. Bu etkileşim sonucunda, üretim ve yerleşim pratikleri arasında güçlü bir mekânsal bağ oluşmuştur. Sanayi yapıları sadece ekonomik faaliyetlerin değil, toplumsal tabakalaşmanın da mekân üzerinden okunabileceği somut göstergelerden biri hâline gelmiştir (Osmay, 1998). Bu durum, ilerleyen yıllarda kentsel dönüşüm politikalarının sınıf temelli mekânsal ayrışmalar çerçevesinde tartışılmasına zemin hazırlamıştır.

1.3. Kentsel Dönüşüm

Kentsel dönüşüm, fiziksel açıdan sağlamlığını yitirmiş; sosyal ve kültürel yönden işlevsizleşmiş yaşam alanlarının, yeniden düzenlenmesi ve yaşanabilir mekânlara dönüştürülmesi olarak tanımlanmaktadır (Doğan, 2018: 2). Bu dönüşüm; yapıli çevrenin iyileştirilmesiyle beraber sosyal hizmetlere erişimin artırılmasını, yaşam kalitesinin yükseltilmesini ve kent mekânının yeniden işlevsel hâle getirilmesini de bir amaç olarak içermektedir (Gürhan, 2024: 112). Uygulama bakımından, kentlerdeki mekânsal kullanımların değişimine ve dönüşüm ihtiyacının kaynağına bağlı olarak farklılık göstermekle birlikte (Karadağ ve Mirioğlu, 2012: 22); özellikle sanayileşme, hızlı nüfus artışı, kırdan kente göç ve kent çeperlerinde oluşan çöküntü alanları, dönüşüm ihtiyacını doğuran başlıca dinamikler arasında yer almaktadır (Efe, Peker Yıldızan ve Kiriş, 2024: 39). Dönüşüm projeleri, özellikle büyükşehirlerde deprem riskiyle mücadele gerekçesiyle ön plana çıkmakta ve bu bağlamda mekânsal müdahaleler hız kazanmaktadır (Daşkiran ve Baydur, 2024: 494). Yine tarihî dokunun, doğal mirasın ve ekolojik dengelerin korunması da kentsel dönüşümün önemli boyutlarından biri hâline gelmiştir. Sürdürülebilir kentleşme yaklaşımları, karbon salınımının azaltılması, çevresel duyarlılık, kültürel mirasın yaşatılması ve kent kimliğinin sürekliliği gibi unsurları merkeze almaktadır (Özçatalbaş ve Erdoğan, 2025: 36–49). Bu bağlamda, kentsel dönüşüm; fiziksel bir müdahale olmasının yanında sosyal adalet, çevresel sorumluluk ve kültürel süreklilik ilkelerine dayanan bütüncül bir yaklaşım olarak ele alınmayı gerektirmektedir.

Kentsel dönüşüm, başlangıçta dar gelirli kentli nüfus için daha yaşanabilir fiziksel, sosyal ve kültürel alanlar yaratma amacıyla ortaya çıkmış ve aynı zamanda çöküntü alanlarına çözüm üretme arayışı olarak idealize edilmiştir (Görgülü, 2009: 769). Ancak zamanla bu idealin yerini, büyük ölçüde piyasa odaklı ve rant temelli uygulamalar almıştır. Nitekim, son yıllarda yürürlüğe konulan yasal düzenlemeler kapsamında uygulanan projeler, çoğunlukla yüksek gelir gruplarına yönelik konut alanları üretmekte ve yerel halkın ihtiyaçlarını geri plana itmektedir (Alas ve Çelebi, 2024: 37). Projeler, genellikle bütüncül bir planlamadan yoksun olarak hayata geçirilmekte, kentsel kimliği göz ardı eden yapılar ortaya çıkarmakta ve toplumsal bağları zayıflatmaktadır. Kentsel mekânın yeniden üretimiyle, sosyal dokular da dönüşmekte; yerinden edilme, toplumsal ayrışma ve kültürel yabancılaşma gibi sonuçlar ortaya çıkmaktadır (Çiftçi, 2016: 11; Çetin, 2015).

Kentsel dönüşüm çalışmalarının en yoğun olduğu yerler, gecekondu yerleşimleridir. Gecekonduların zamanla kentin merkezinde kalması ve kentsel alanın önemli bir parçasına dönüşmesi, dönüşüm projelerini hızlandıran etmenlerin başında gelmektedir. İstanbul'un birçok ilçesinde olduğu gibi Kağıthane'deki dönüşüm süreçleri de önemli mekânsal ve toplumsal dönüşümlere yol açmıştır. Sultan Selim Mahallesi, eski adıyla Sanayi Mahallesi, bu dönüşümün somut olarak izlenebildiği yerleşim alanlarından biri olarak öne çıkmaktadır. 1950'li ve 60'lı yıllarda hızla artan iç göç dalgaları sonucu inşa edilen gecekondu mahalleleri, zaman içinde sanayileşme baskısı ve ekonomik faaliyetlerin etkisiyle dönüşüme uğramış; 2000'li yıllardan itibaren ise kentsel dönüşüm politikalarının hedef alanlarından biri hâline gelmiştir. Sanayi Mahallesi, uzun yıllar boyunca işçi sınıfının yoğun olarak yaşadığı bir bölge olarak anılmış; küçük ölçekli sanayi işletmeleri, atölyeler ve düşük gelirli hanelerin oluşturduğu sosyal doku, mahalleye sınıfsal bir kimlik kazandırmıştır (Doğan, 2020: 10-11).

1.4. Güncel Literatür

Türkiye'de kentsel dönüşüm süreçleri üzerine yapılan güncel akademik çalışmalar; bu dönüşümlerin sadece fiziki çevreyi yeniden yapılandırmakla kalmayıp, aynı zamanda sosyal bağları, toplumsal aidiyeti ve mekânsal adaleti derinden etkilediğini ortaya koymaktadır. Son yıllarda yapılan araştırmaların sonuçları, bu kanıyı destekler niteliktedir. Kısaca bu çalışmalara göz attığımızda; Uysal ve Avar (2021), İzmir Narlıdere'deki dönüşüm sürecini neoliberal kentleşme perspektifiyle değerlendirerek, düşük gelirli gecekondu sahiplerinin mülksüzleşme riskiyle karşı karşıya kaldığını vurgulamışlardır. Dünder ve Kaya (2022) da benzer şekilde, Buca/Kuruçeşme Mahallesi'ndeki dönüşümün, kentsel rantı dayalı birikim rejiminin etkisiyle yürütüldüğünü ve sosyal eşitsizlikleri artırdığını belirtmiştir. Arık (2021), gecekondu alanlarını göçmenler için bir barınma mekanı olduğu kadar, dayanışma ve toplumsal hareketlilik alanı olarak da değerlendirmiştir. Ergen ve Peker (2022) ise, kentsel dönüşüm uygulamalarının Türkiye'de çoğunlukla fiziksel yenileme ile sınırlı kaldığını ve toplumsal boyutunun yeterince gözlemlendiğini ifade etmişlerdir.

Dönüşüm süreçlerinin toplumsal ilişkiler ve güvenlik algısı üzerindeki etkileri de dikkat çekicidir. Yavuzçehre (2022), Denizli Aktepe Mahallesi'nde dönüşüm sonrası suç korkusunun azaldığını, ancak tamamen ortadan kalkmadığını belirlemiş; bireylerin özellikle gece yalnız dolaşma konusunda hâlâ tedirgin olduklarını göstermiştir. İşlek ve Şengül (2024) ise İstanbul Alibeyköy örneğinde, kentsel dönüşümün komşuluk ilişkilerinde çözülmeye, bireysel yalnızlığa ve sosyokültürel bağların zayıflamasına neden olduğunu ortaya koymuştur. Usta Kırallı ve Ulger (2022), İstanbul Gaziosmanpaşa'daki projelerde depreme dayanıklı sağlıklı yapılar inşa edildiğini belirtmekle birlikte, altyapı ve sosyal donatı eksikliklerinin dönüşümün kalıcılığı açısından önemli bir sorun teşkil ettiğini vurgulamışlardır. Öte yandan, Eseler ve Gençkaya (2023), Fikirtepe örneğinde, vatandaş katılımı yokluğunun projenin sosyal sürdürülebilirliğini olumsuz etkilediğini ve dönüşüm sürecinde halkın dışlandığını ortaya koymuşlardır.

Kentsel dönüşümün kültürel kimlik, aidiyet ve kentlileşme süreçlerine etkisini irdeleyen çalışmalar da dönüşümün sosyolojik boyutuna önemli katkılar sunmaktadır. Atakan ve Suri (2024), İstanbul Kartal'da dönüşümün tarihî kent çekirdeği üzerindeki etkilerini inceleyerek, sosyal ve yönetsel kararların kent kimliğini dönüştürdüğünü belirtmişlerdir. Yılmaz ve Akyüz (2023), Ankara'daki dönüşüm örneklerinde kentlileşme eğiliminin arttığını, bireylerin kentte kalış süresi uzadıkça aidiyet duygularının da güçlendiğini ifade etmişlerdir. İlik ve arkadaşları (2022), Antalya Kepez-Santral Mahallesi'nde dönüşüm sürecinin yerinden edilme, komşuluk ilişkilerinin zayıflaması ve mekânsal tercihlerin kısıtlanması gibi olumsuz etkiler doğurduğunu

ortaya koymuştur. Tüm bu çalışmalar, kentsel dönüşümün sosyokültürel bütünlük, hafıza, toplumsal dayanışma ve mekânsal adalet bağlamında yeniden düşünülmesi gereken bir toplumsal süreç olduğunu göstermektedir.

2. Sultan Selim (Sanayi) Mahallesi

Sultan Selim (Sanayi) ¹ Mahallesi, İstanbul'un erken dönemde şekillenmiş emekçi mahallelerinden biri olarak kent tarihindeki özgün yerini almıştır. 80 bine yaklaşan nüfusuyla, kentin en yoğun mahallelerinden biri olan bu yerleşim, bugün büyük alışveriş merkezlerine ve Büyükyalı Caddesi gibi ticari arterlere yakınlığıyla merkezî bir yerleşim niteliği taşımaktadır. Mahallenin ana caddesi, giyim mağazaları, oteller, yeme içme mekanları ile donatılmış; iş ve yaşam alanları birbiriyle iç içe geçmiştir. Fiziksel görünümüyle oldukça karmaşık bir görünüme sahip ve ticari canlılık taşıırken, aynı zamanda sağlık ve finans kurumları gibi altyapılarla çevre mahalleler için merkezî bir işlev üstlenmektedir. Levent gibi yüksek gelirli semtlere komşu olmasına rağmen Sanayi Mahallesi, sınıfsal açıdan heterojen bir yapıya sahiptir. Gecekondu döneminden bugüne mahallede yaşayanlar ile iş merkezlerine yakın olmasından ötürü beyaz yakalıları tarafından da tercih edilen bir muhit haline gelmiştir. Mahallenin bugünkü görünümü, iş merkezlerine yakınlığından ötürü, mekânın emek temelli kimliğini pekiştirmektedir. Sokakların düzensizliği, bakımsız apartmanlar, sınırlı yeşil alanlar ve temel kentsel hizmetlerden mahrumiyet, bu kimliği mekânsal düzlemde görünür olması ise, gecekondu dönüştürülen bir mekân olmasından kaynaklanmaktadır.

Mahalle, sanayileşme ve emek süreçlerinin iç içe geçtiği bir kent alanı olarak, zamanla dönüşüme uğramıştır. Başlangıçta imalathane ve oto sanayi atölyeleriyle çevrili olan alan, daha sonra tekstil üretimi, hizmet sektörü ve konut inşaatıyla birlikte karma bir yapıya evrilmiştir. 1950'li yıllardan itibaren göç dalgalarıyla birlikte mahallenin etnik ve sınıfsal dokusu da çeşitlenmiş; Kastamonu, Giresun, Sivas, Erzurum gibi illerden gelen göçmenler, mahallede yerleşik bir nüfus oluşturmuştur (Doğan, 2020: 25-32).

Mahallenin geçmişi, aynı zamanda göçle biçimlenen mekânsal adaletsizlikleri de yansıtmaktadır. Gecekonduların üzerine inşa edilen konutlar ve mülkiyet rejimi ile ilgili belirsizlikler, yerleşimcilerin statü sorunları yaşamasına neden olmuştur. Mülkiyetin resmî belgelerle güvence altına alınamaması, kentsel dönüşüm sürecinde ciddi hak kayıplarına yol açmıştır. Bu bağlamda Sultan Selim Mahallesi, sınıfsal karşılaşmaların ve siyasal aidiyetlerin de şekillendiği bir alandır. Kentsel dönüşüm süreci, mahallede homojen bir direniş ya da rıza ile karşılanmamıştır. Bir yandan ekonomik fırsatlar sunan projeler, diğer yandan yerinden edilme, toplumsal bağların çözülmesi ve aidiyet duygusunun kaybı gibi sosyopsikolojik etkiler yaratabilmektedir. Mahalle sakinleri arasında dönüşüme dair algı farklılıkları oluşabilmekte; bazıları bu süreci modernleşme ve iyileşme olarak görürken, bazıları ise sosyal dışlanma ve kimlik kaybı ile ilişkilendirebilmektedir (Doğan, 2020: 32-36).

¹ İstanbul Büyükşehir Belediye Meclisi'nin 2015 yılında alınan bir kararla, "Sanayi Mahallesi" adı "Sultan Selim Mahallesi" olarak değiştirilmiş ve bu değişim, mahalledeki dönüşüm sürecinin yalnızca fiziksel değil, ideolojik ve kültürel boyutları da içerdiğini göstermiştir. Sanayi isminin çağrıştırdığı sol kimlik ve sınıfsal aidiyet yerine, daha geleneksel, muhafazakâr ve piyasa odaklı bir kimliğin inşa edilmesi amaçlanmış; bu durum, mahalle sakinlerinin hafızasında güçlü bir dönüşüm göstergesi olarak yer etmiştir (Doğan, 2020).

3. Yöntem

Bu çalışma, bireylerin kentsel dönüşüm, gecekondulaşma ve sanayileşme süreçlerine ilişkin öznel deneyimlerini ve bu deneyimlerin toplumsal bağlamdaki yansımalarını derinlemesine analiz etmeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda, nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Nitel araştırma, sosyal olguların yapılarını, süreçlerini ve anlamlarını katılımcı perspektifinden yorumlayarak anlamaya yönelik betimleyici ve keşifsel bir yaklaşım sunmaktadır. Nitel araştırma, münhasıran tek bir gerçekliğin olmadığı, bireylerin yaşadıkları fenomenleri kendi bakış açılarıyla deneyimleyip anlamlandırdıkları varsayımına dayanmaktadır (Şengöz, 2025: 96). Araştırmanın temel amacı, nicel ölçümlerden çok, katılımcıların kendi anlatıları aracılığıyla sosyal gerçekliği nasıl inşa ettiklerini anlamak olduğundan, nitel desen kullanımı yöntembilimsel açıdan uygun bulunmuştur. Bu kapsamda, çalışmanın stratejisi yorumsamacı paradigmaya dayalı olarak yapılandırılmış ve nitel veri toplama tekniği olan derinlemesine görüşmeler ile desteklenmiştir.

3.1. Katılımcılar

Bu çalışmanın örneklemi, İstanbul'un Kağıthane ilçesine bağlı Sultan Selim Mahallesi'nde en az 25 yıldır ikamet eden toplam 20 katılımcıdan oluşmaktadır. Katılımcıların 10'u kadın, 10'u erkektir; yaşları 40 ile 78 arasında değişmektedir. Katılımcılar, mahalledeki dönüşüm süreçlerine dair farklı deneyimleri temsil edecek şekilde seçilmiştir. Bu doğrultuda örneklem, (i) evleri kentsel dönüşüme giren, (ii) bu nedenle başka bir bölgeye taşınmak zorunda kalan ve (iii) kentsel dönüşüm sürecine karşı eleştirel tutum geliştiren mahalle sakinlerinden oluşturulmuştur. Seçim süreci amaçlı örnekleme yöntemi ile yürütülmüş, katılımcıların çalışmaya gönüllülük esasına göre dâhil olmaları sağlanmıştır.

3.2. Veri toplama araçları

Araştırmada, veri toplama aracı olarak yapılandırılmış bir görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme formu, çalışmanın araştırma sorularına uygun olarak geliştirilmiş, dönüşüm süreçlerinin bireysel ve toplumsal etkilerini anlamaya yönelik altı açık uçlu sorudan oluşmaktadır. Sorular, katılımcıların mahalleye dair geçmiş deneyimlerini, gecekondulaşma sürecini, sanayileşmenin yaşam tarzlarına etkisini, kentsel dönüşüm sürecine yönelik tutumlarını ve bu dönüşümlerin gündelik yaşam pratiklerine yansımalarını içermektedir.

3.3. Prosedür

Veri toplama süreci, 10 Şubat 2024 ile 17 Mayıs 2024 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Derinlemesine mülakatlar, katılımcıların yaşam alanları olan Sultan Selim Mahallesi'nde yüz yüze görüşme yöntemiyle yürütülmüştür. Her bir görüşme, 15 ila 25 dakika arasında sürmüştür. Görüşmeler sırasında, katılımcılardan sözlü onam alınmış ve görüşmeler esnasında araştırmacı tarafından notlar tutulmuştur. Görüşmelerin ardından elde edilen veriler, yazılı metne dönüştürülerek analiz edilmiştir. Araştırmaya başlamadan önce İstanbul Nişantaşı Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu'ndan 04.01.2024 tarihli ve 2024/01 sayılı toplantı ile etik onay alınmıştır. Katılımcıların kimlik bilgileri gizli tutulmuş, görüşmelerde anonimlik ilkesi esas alınmıştır.

4. Bulgular: Kentsel Dönüşüm ve Mahalledeki Etkileri

Kentsel dönüşüm, önemini kaybetmiş bir ekonomik planın yeniden geliştirilmesi ve canlandırılması, durağanlaşan toplumsal işlevlerin yeniden işler hale getirilmesi, toplumsal birleşmenin sağlanması, çevresel dengenin bozulduğu yerlerde bu dengenin tekrar sağlanmasıdır (Roberts ve Sykes, 2000). Fabrikalar arasında kalmış eski gecekondu ve işçi semtlerinden biri olan Sultan Selim Mahallesi de kentsel dönüşüm ile büyük yapıdaki binalara, alışveriş merkezlerine ve rezidanslara komşu olmuştur. Kentsel dönüşüm kent içerisindeki sağlıksız yapıların iyileştirilmesi, olası afetlerden etkilenecek yapıların dönüştürülmesi, kentsel işlevlerin belli plan dahilinde tanımlayarak dönüştürülmesi ve altyapının yenilenip geliştirilmesi konularını içermektedir (Kuzu, 2004: 253). Mahalledeki kentsel dönüşüm, sosyopolitik alandan birçok etki barındırır. Bu etki insanların yaşam tarzlarından, toplumsal ilişkilerine hatta gündelik hayatlarının bile değişmesine kadar etkilemektedir.

4.1. Toplumsal Hafıza: Sultan Selim Mahallesi'nin Değişim Süreci

Mahallede yaşanan fiziksel dönüşümün toplumsal bellekte neye tekabül ettiğini anlamak adına, yapılandırılmış sorulardan ilki, Sultan Selim Mahallesi'nin geçmişine dair hatırlanan ilk anıların anlatılmasıydı. Mahallelinin hafızasında mahallenin ilk hali ve zaman içinde geçirdiği değişimler, mekânın geçmişine yönelik ilk ağızdan bilgi alınabilmesini mümkün kılmaktadır. Nitekim görüşmelerde anlaşılağı üzere, mekânın aynı zamanda kolektif hafızanın kurulduğu, aktarıldığı ve dönüştüğü bir sosyal alan olduğunu göstermektedir. Katılımcıların anılarında sıkça yer bulan mahalleye dair hatıralar, mekâna içkin aidiyet duygusunun ve toplumsal ilişkilerin zaman içerisinde nasıl dönüşüme uğradığını görünür kılmaktadır.

Mahalleye dair hatırlanan ilk anılar çoğunlukla çocukluk yıllarına, aileyle geçirilen zamana ve sokakta kurulan toplumsal ilişkilere dayanmaktadır. Katılımcılar, geçmişe ilişkin en belirgin hatıralarını gündelik yaşam pratikleri üzerinden inşa etmektedir. Örneğin, Görüşmeci 2, *"El işi günlerimiz oldu 12-13 yaşlarındayken. Evin arka tarafında çardağımız vardı. Orada oturur tüm genç kızlar el işi örerdik."* Sözleri, bir çocukluk hatırası olmasının yanı sıra; geçmişe ait sosyal dokunun ve kadınlar arası dayanışmanın mekânsal örüntüsünü aktarmaktadır. Benzer biçimde, Görüşmeci 6'nın *"Çocuklarımla küçüklüklerinde muhallebiciler geçerdi mahallemizden. Zamanla bu tarz şeyler yok oldu."* ifadesi, bellekte yer eden gündelik yaşamın simgelerinin zaman içinde ortadan kalktığını ortaya koymaktadır. Görüşmeci 15'in Ramazan aylarında mahallede toplumsal dayanışma örüntüleri daha sık motiflerle kendini göstermekteydi: *"Mahalleye macuncu amcalar gelirdi, çocuklar sokaklarda özgür biçimde oynardı."* Bu anlamda Sultan Selim Mahallesi'nde geçmişe dair anlatılar, çoğunlukla geçmişe duyulan nostaljik bir özlemin izlerini taşımaktadır. Bu hatıralar, aynı zamanda mahalledeki geçmiş yaşam pratiklerinin toplumsal hafızada nasıl yer ettiğinin göstergesidir.

Zamanla mahallenin fiziksel çehresindeki değişim, sosyal ilişkilerde bir çözülmeyi de beraberinde getirmiştir. Katılımcıların önemli bir bölümü, tanıdık yüzlerin yerini yabancı kişilere bırakmasından, sosyal etkileşimin zayıflamasından ve aidiyet duygusunun kırılmasından bahsetmiştir. Görüşmeci 16'nın *"O tanıdık yüzler yerini başka başka insanlara bırakıyordu sanki."* sözleri, mekânın sosyokültürel olarak da dönüşüme uğradığına vurgu yapmaktadır. Benzer şekilde, Görüşmeci 17 *"Bakkallarda tükettiğimiz belli şeyleri de zamanla bulamaz olmuştuk."* diyerek, aslında mahallelinin sosyal belleğinde yer etmiş alışkanlıkların kaybından söz etmektedir. Görüşmeci 10'un çocukluğundaki gözlemi ise, sınıfsal farklılıkların mekânda nasıl görünür hâle geldiğine dair bir örnektir: *"Karşımızdaki apartmana aile*

büyüklerini ziyarete gelen o zamanlar benimle aynı yaşta olan zengin kızdı. Ailesi onu o kadar güzel giydirdi ki hep imrenerek bakardım... O kız gibi bir sürü çocuk, bir sürü yeni yüzler görmeye başlamıştım.” Burada mahalleye sonradan gelenlerin ve sınıfsal farklılıkların hafızadaki iz düşümüne tanıklık edilmektedir.

Mahallenin dönüşümüne yönelik algılar, mekânsal göstergeler üzerinden kurulmaktadır. Katılımcılar için değişimin en somut işaretleri, yeni apartmanların inşası, bakkalların yerini süpermarketlerin alması ve çocukların sokağı terk etmesidir. Görüşmeci 11’in *“Sokakta futbol oynadığımızı hatırlıyorum. Zaman içerisinde binaların yerini daha büyük binalar aldı, futbolun yerini arabalar aldı.”* sözleri, mekânsal dönüşümün gündelik yaşam pratiklerini nasıl bastırdığına dair bir örnektir. Aynı şekilde, Görüşmeci 20, çocukluk ve gençliğini geçirdiği mahallenin fiziksel olarak tanınamaz hale geldiğini şu sözlerle anlatmaktadır: *“İki katlı ya da tek katlı müstakil gecekondular, yerini yemek yerlerine ya da yeni büyük binalara bıraktı.”* Görüşmecinin bu ifadesi, modernleşmeyle birlikte gelen fiziksel dönüşümün yapısal olmakla beraber, aynı zamanda hafızayı da dönüştürdüğünü ve geçmişle bağ kurmayı zorlaştırdığını düşündürmektedir. Bu değişimlere rağmen, kimi katılımcılar dönüşüme olumlu bir gözle bakmaktadır. Görüşmeci 13, *“Zaman içerisinde çok değişime uğradı, fakat hep daha iyi olduğunu düşünüyorum.”* diyerek, dönüşüm sürecine uyum sağlamış, süreci olumlu gören mahalle sakinlerinin de olduğunu göstermektedir. Bu farklı tutumlar, toplumsal hafızanın homojen değil, farklı pozisyonlardan yeniden üretildiğini göstermektedir.

Mahalledeki değişimin insanların kıyafetlerinden ve ekonomik durumlarından anladığını söyleyen Görüşmeci 7 ise, değişim sürecini şöyle anlatmaktadır: *“...Bir geldik mahalleye boyasız çatısız evler, çamaşır asılan bahçeler. İnsanların kıyafetleri tuhaf. Bakkallarda istediğim şekerlemeleri bulamamıştım mesela. Çok ağlamıştım. Sonraları benim giydiğim ayakkabıları giyen, annem gibi saçları olan teyzeleri görünce mahalledeki o değişimin farkına varmıştım. Ekonomik koşullara önceden takılan ben, artık bunun öneminin olmadığını anladım...”*

Bazı katılımcılar ise dönüşüme karşı geliştirilen bilinçli ya da sezgisel direnç pratiklerinden söz etmektedir. Bu bağlamda, mahalleye dair eski isimlerin kullanılmaya devam etmesi ya da bazı mekânların zihinsel olarak geçmişle özdeşleştirilmesi dikkat çekmektedir. Öyle ki, Görüşmeci 20’nin şu ifadesi, belleğin mekâna dirençli biçimde tutunduğunu gösterir: *“Sanayi Mahallesi (adı değişse de bizim için Sanayi Mahallesi’dir)... Köşedeki bakkal yok mesela. Onun yerine az ileriye bir süpermarket açtılar.”* Bu tutum, Pierre Nora’nın “hafıza mekânı” kavramı ile örtüşmektedir; zira birey, mekânın fiziksel dönüşümünü kabul etse de zihinsel düzlemde geçmişe bağlılığını sürdürmekte ve hafızasını eski isimler, eski mekânlar üzerinden kurmaya devam etmektedir (Nora, 2006). Benzer biçimde, Görüşmeci 5’in *“Gecekondulaşmayı yaşadığımız evi daha yaşanabilir hale getirmek olarak kabul edersek, olumlu bir süreçti.”* şeklindeki ifadesi, çoğunlukla modernlikle anılan kent mekânlarının (Canatan, 1995) “çöküntü alanı” olarak etiketlediği yerleri, bireyin kendi hafızasında yaşanmışlık ve iyileştirme bağlamında nasıl yeniden anlamlandırdığına dair önemli bir örnektir. Ancak bu değişim, evlerin daha yaşanılabilir hale getirilmesi kaygısından çok; görece merkezde kalan muhitin, el değiştirmesi ve dönüşümüne tekabül etmektedir.

Sultan Selim Mahallesi’ndeki toplumsal hafıza, bireylerin çocukluk anılarından, mahalle ilişkilerinden, gündelik pratiklerden ve mekânsal değişimlerden oluşan bir yapıya sahiptir. Bu hafıza, sadece geçmiş kaydetmekle kalmamakta; aynı zamanda bugünle geçmiş arasında bağ kurmakta, dönüşen kentte bir yer edinmenin ve aidiyetin imkânlarını da belirlemektedir.

Kentleşme ve kentsel dönüşüm süreçlerinin bireylerin hafızası, duyguları ve ilişkileri üzerinden okunması, dönüşümün gerçek anlamını kavrayabilmek açısından oldukça değerlidir.

4.2. Gecekondulaşma Süreci

Sultan Selim Mahallesi'nde gecekondulaşma süreci, katılımcıların hafızasında mekânsal bir yerleşme biçimi olmasının yanı sıra, birlikte üretme, dayanışma, geçici gibi görünen, ama kalıcı hâle gelen toplumsal ilişkilerin kurulduğu bir yaşantı olarak yer etmektedir. Bu süreç, aynı zamanda kentsel belleğin yapı taşlarından biri hâline gelmiştir. Katılımcıların ifadelerinde gecekondu salt barınma mecburiyeti değil; ortak emek, müşterek yaşam ve kimi zaman aidiyetin kendisine tekabül etmektedir.

Görüşmeci 1, mahalledeki gecekondulaşmanın nasıl bir kolektif çabayla başladığını ve bunun çocuk zihninde nasıl bir coşku yarattığını şu sözlerle aktarmaktadır: *“Gecekonduya doğduk biz. Sonra komşularla beraber evlerimizi yapmaya başladık. Babam sürekli kat çıktı eve. Biz inşaat aşamasında arkadaşlarımızla beraber kalıyoruz diye çok sevinirdik. O evlerde kalmak bizim için yaz kampı gibiydi sanki. Duvarı olmayan odalarda, çimento kokusunda, güneş giren açıklıklardan gökyüzünü izleyerek uyurduk. Katlar arttıkça camdan dışarı bakmak da daha zevkli olmaya başladı. Her yeni kat, yeni bir manzara demekti bizim için. O manzara sadece dışarı değil, gelecekti. Umuttu.”* Çocukluk belleğinde inşaatın soğuk ve eksik yapısından çok, birlikte yapılan bir şeyin coşkusunun yer ettiğini göstermektedir. Dahası, gecekondulaşma süreci, mekânın eksikliğini bir aradalıkla telafi eden bir hafızaya dönüşmüştür.

Görüşmeci 9 ise dönemin sosyokültürel dokusunu çok daha kolektif bir çerçeveden sunmaktadır: *“Gecekondulaşmalar başladığında yardımlaşmalar artmıştı. Evi yeni yapılan komşular evini bitirmiş olanlarda kalıyordu. Annelerimiz yemek pişirir, tencereleri inşaat alanına taşırdı. Kimse kimseyle hukuk kavgasına girmezdi. Herkes yerini biliyordu, bir ölçü vardı adeta. Babam mahallede ilk kahveyi açanlardan. O kahvede ilk televizyon açıldığında toplanmıştık, tüm mahalle. Çocuklar yerde, büyükler sandalyelerde. İlk defa herkes birlikte gülmüştü. O kahve hâlâ durur, ama içindekiler başka artık.”* Görüşmecinin aktarımı, mahallede yaşayanların birlikte yaşam üretme biçimini göstermektedir. Gecekondulaşma, burada bir mağduriyet değil, karşılıklı emek ve dayanışmanın kurumsallaştığı bir bellektir. Bazı katılımcılar ise gecekondulaşmayı barınma pratiğinden çok, bir duygu durumu olarak anlatmaktadır. Görüşmeci 20 bu durumu şu sözlerle dile getirmektedir:

“Biz çocukken evler burada tek katlı ve bitişikti. Yan dairede pişen yemeğin kokusu bizim mutfakta hissedilirdi. Sobanın çitirtisi komşudan duyulurdu. Komşunun kapısı hep açıktı. Biz okuldan geldiğimizde annem evde yoksa komşuya gider, yemek yerdik. Kimse yabancı sayılmazdı. Akşam sohbetleri vardı, iple çektiğimiz. Mahallenin kadınları sırayla birinin evinde toplanırdı. Çay demlenir, dedikodu yapılır, dertleşilirdi. O evler soğuktu, ama insan ilişkileri sıcacıktı. Şimdi bakıyorum, evler büyümüş, ama ilişkiler küçülmüş. Perdeler kapalı, kapılar kilitli. Hiçbir çocuk bilmez o sıcaklığı artık.”

Bu ifadeler, günümüz kentsel yalnızlığıyla geçmişteki sosyal yoğunluğu karşılaştırmakta ve bir tür nostaljik kırılma yaratmaktadır. Gecekondu burada yoksulluğun değil, müşterek yaşamın metaforudur. Yoksulluk bir gerçeklik olarak hep vardır, ancak iktisadi ilişkilerin ötesinde, insani ilişkiler anıları neredeyse tamamen kuşatmıştır. Öte yandan, gecekondulaşma süreci her zaman olumlu bir deneyim olarak hatırlanmamaktadır. Görüşmeci 2, belediye müdahalesiyle

evlerinin yıkılması ve zorunlu taşınmanın ardından yaşadığı adaptasyon sorununu şöyle anlatmaktadır:

“Gecekondulardan biri bizimdi. O yaz biz köye gönderildik. Belediye kararıyla yıkım oldu. Biz köydeyken evimiz gitmiş. Dönünce başka bir sokakta eve taşındık. Annem ağladı günlerce. Babam kendi yaptığı evin bir sabah dümdüz edilmiş hâlini görmüştü. Yeni komşular, yeni düzen... Çok zordu alışmak. Ben okuldan dönerken yanlış eve gidecek kadar yabancı hissediyordum kendimi. Mahalle mahalle olmaktan çıkmıştı sanki.”

Bu anlamda, gecekondunun hem aidiyetin hem de kırılganlığın mekânı olduğunu gösterir. Usulsüz ve korumasız yapıların, fiziksel risklerinin yanında; duygusal dağılmalara da yol açtığı bu anlatıyla görünür hâle gelmektedir. Yıkım, burada sadece betonun değil, geçmişin, tanışıklığın ve sürekliliğin yıkımıdır. Görüşmeci 17 ise mahalledeki gündelik hayatın fiziksel yoğunlukla nasıl çatıştığını şöyle anlatmaktadır:

“O zamanlar her evin önünde ipler vardı, çamaşır asılırdı. Top oynarken top çamaşırlara çarptı mı kavga çıkardı. Bizim mahallede bir gün bütün çocuklar toplanıp çamaşır iplerinin olduğu alanlarda top oynamayalım dedik. Çamaşır asmakla top oynamak arasında bir anlaşma yaptık yani. Ama o karar bile artık çok uzakta. Ne çocuk kaldı top oynayan ne ip kaldı çamaşır asılan.”

Bu örnek, gecekondun döneminde ortaya çıkan mekânsal gerilimlerin, çocukların hayatında nasıl kurallarla çözülmeye çalışıldığını, fakat bugün bu tarz müşterek yaşam biçimlerinin nasıl kaybolduğunu gözler önüne sermektedir. Son olarak, gecekondunun mekânsal dönüşümle birlikte ortadan kalkmasının mahallenin sosyolojik dokusunda bir çözülmeye işaret ettiğini söyleyen anlatılar dikkat çekmektedir: Görüşmeci 6 şöyle ifade etmektedir: *“Ben 20 yaşındayken geldim İstanbul’a. O zamanlar İstanbul’un her yeri gibi mahallemiz de gecekondun mahallesiydi. Şimdi baktığımda o yapılar gidince mahalle de yok oldu sanki. Mahalle dediğin sadece evler değilmiş. O evlerin içinden çıkan seslermiş mahalle. Birbirini tanıyan yüzlermiş. Artık o sesler yok. Evler sessiz, komşular yabancı.”*

Mekâna olan aidiyet duygusu ve bağlılık, bireylerin diğerleriyle etkileşimde bulunmalarını sağlayarak, kendilerini hem sosyal hem de fiziksel açıdan güvende hissetmelerine yardımcı olmaktadır (Koyuncu, 2009: 31; Alver, 2010: 117). Görüşmecilerin birçoğu doğduklarından beri Sultan Selim Mahallesi’nde yaşayan kişilerdir. O gecekonduların yapımına da şahit olan Görüşmeci 9, o dönemi şöyle anlatmaktadır: *“...Mahallede toplasan 3-4 ev vardı o dönem. Babam köydeki akrabaları arayıp buraya çağırmıştı onları. Hem evlere yardım etsinler diye hem de burada kendilerine yeni bir düzen kursun diye. Kuzenim de gelmişti amcamlarla beraber. Annemlerin yaptığı yemekleri öğlenleri babamlara götürür, onlara bir şekilde yardım etmeye çalışırdık. En güzel bizim evimiz olacak diye de diğerleriyle kavgaya tutuşurduk...”*

Bu açıdan bakıldığında, mahalle kimliğinin mekânın içeriğinden doğduğunu ve bu içeriğin kaybının toplumsal hafızayı nasıl silikleştirdiğini gösterir. Mahalle burada, yapılarla değil, sesle, alışkanlıkla, yüzle tanımlanmaktadır.

4.3. Sanayileşme ve Gündelik Hayatın Dönüşümü

Sanayileşme, üretim biçimlerini ve iktisadi yapıları dönüştüren bir süreç olmaktan öte, gündelik yaşam alışkanlıklarını, toplumsal ilişkileri, mekânsal kurguları ve sosyal aidiyetleri de temelden etkileyen bir tarihsel kırılma noktasıdır. Özellikle metropollerin çevresinde gelişen mahalleler açısından sanayileşme, hem bir “çekim merkezi” olarak işlev görmüş hem de o

mahallelerde yaşayan bireylerin yaşam tarzlarını yeniden biçimlendirmiştir. Sultan Selim Mahallesi örneğinde bu dönüşüm, katılımcıların hafızalarında çoğu zaman nostalji, kimi zaman da gerilim ve kayıpla hatırlanmaktadır. Gerek fiziksel çevredeki yapısal dönüşüm gerekse sosyal ilişkilerdeki çözümler, mahallelinin gözlemleriyle ayrıntılı biçimde betimlenmiştir. Sultan Selim Mahallesi'nde çalışma zamanı ve boş zaman mekânsal olarak iç içe geçmiştir.

Görüşmeci 1, sanayileşmenin özellikle gençler üzerindeki etkisini anlatırken, mahalledeki gündelik ritmin değiştiğini şu sözlerle ifade etmektedir: *“Sanayileşmeyle beraber okula gitmeyen arkadaşlarımız, akrabalarımız kendilerine iş arayıp bulmuşlardı. Kimisi sanayide, tamircide çalışırdı, kimisi fabrikada. Fabrikada çalışan arkadaşlarımızın iş dönüşü evlere gelmelerini sabırsızlıkla beklerdik. Yeni insanlar tanıdıkları için dinlemek hoşumuza giderdi. Zaman geçtikçe zaten koşullar el verdiğinde buraya da fazlasıyla göç başladı.”*

Bu aktarımdan da anlaşılacağı üzere mahalle kültüründe dolaşan hikâyelerin, yeni yüzlerle birlikte gelen yeniliklerin ve gençlerin merakını besleyen “dışarıdan gelen” hikâyelerin önem kazandığını göstermektedir. Anthony Giddens'in (2000: 99) “modernitenin zamansal-mekânsal genişlemesi” biçiminde ifade ettiği yapısal dönüşüm, burada çocukların ve gençlerin algısında “fabrika” ve “iş dönüşü” anlatılarıyla somutlaşmaktadır.

Mahalleye dair fiziki dönüşüm, katılımcılar için çoğu zaman belirli görsel izlerle hatırlanmaktadır. Görüşmeci 3 bu dönüşümü şu sözlerle dile getirmektedir: *“Sanayileşme dönemiyle o gecekondu ufaktan yerlerini apartmanlara, binalara bırakmaya başladı. Gecekondu alanındaki yaşayan insan sayısını ikiye üçe katlamak isteyen toprak sahiplerine veya müteahhitlere gün doğdu.”*

Gecekondu üretimi ve kentleşme süreci sanayileşmenin doğrudan bir sonucu olmaktan ziyade, plansız göç hareketleri, yetersiz konut politikaları ve düşük gelir gruplarının barınma stratejileri çerçevesinde şekillenmektedir. Sanayileşme, bazı mahallelerde dolaylı etkiler yaratmış olsa da gecekondu olgusunun temel belirleyeni olarak görülmemelidir. Mekânın iktisadi anlam taşınması, kentsel rant üretiminin mahalle ölçeğinde harekete geçtiğini göstermektedir. David Harvey'in (2019) “birikim için mekânsal yeniden yapılanma” olarak tanımladığı süreç, mahalledeki dönüşümün arka planını anlamak açısından önemlidir. Artan kat sayıları, parçalanmış parseller ve yeni aktörlerin (müteahhitler) devreye girmesi, sanayileşme kadar yeni kentleşme dalgasının, nüfus artışının ve artan tüketim talebinin mekân üzerinde yarattığı metalaştırıcı baskıyı da görünür kılmıştır.

Sanayileşmenin toplumsal ilişkiler üzerinde de görünür etkileri olmuştur. Görüşmeci 4, ekonomik durumun iyileşmesiyle birlikte değişen sosyal ilişkileri şöyle anlatmaktadır: *“Annem fabrikaya işçi olarak girdi. Haliyle bizim ekonomimiz de düzelmeye başladı. Okulmdan bana kalan zamanlarda esnafın yanında çalışır, anneme destek olurdum. Önceden maddi durum sebebiyle benimle konuşmayan insanlar bir süre sonra benimle arkadaş olmak istediler. Ekonomik ayırım çok yapılıyordu.”*

Ekonomik statüdeki yükselmenin görünür hâle gelmesi, Pierre Bourdieu'nün (1984) “sosyal sermaye” ve “sınıfsal ayrışma” kavramlarıyla ilişkili biçimde okunabilir. Mahallede ekonomik gelirle sosyal itibarı paralel değerlendiren bu algı, dönüşümün sınıfsal boyutunu açığa çıkarmaktadır. Sanayileşme aynı zamanda mekânsal yoğunluk ve altyapı sorunları açısından da kırılmalar yaratmıştır. Görüşmeci 5, bu dönemin mahalledeki yaşam kalitesine olan etkisini şöyle aktarmaktadır:

“Sanayileşme dönemi sürecin en sıkıntılı dönemiydi. Kalabalık üstüne kalabalık eklendi. Gürültüyü artık net şekilde duyabiliyorduk. Gecekondulardan kalan boş alanların hepsi evlerle ve dükkanlarla dolmaya başladı. Sosyal çevre değişir oldu. Yeni yüzler görür olduk. İş gücü artınca insanlar boş vakitlerinde kahvehanelere ve çay bahçelerine koşar oldu. Sosyalleştik böyle böyle.” Bu yorum, kent sosyolojisinde sıkça vurgulanan “yoğunlaşma ve yabancılaşma” ikilemine işaret eder. Yoğun nüfus, artan yapılaşma ve gürültü gibi unsurlar bir yandan sosyal bozulmayı beraberinde getirirken, diğer yandan çay bahçeleri ve kahvehaneler gibi yeni sosyalleşme mekânlarının doğmasına da zemin hazırlamıştır. Böylelikle hem parçalanma hem de yeni türden sosyal ağların oluşumu iç içe geçmiştir.

Teknolojik gelişmelerin gündelik yaşama yansıması, özellikle tüketim alışkanlıklarında belirgin bir dönüşüm olarak gözlemlenmiştir. Görüşmeci 8 bu değişimi şöyle özetlemektedir: *“Sanayileşme dönemini teknolojiyle tanışma dönemi olarak da görebiliriz bence. Büyük büyük fabrikalardan ya da caddelere açılan dükkânları buna örnek gösterebiliriz. İnsan kalabalığı tabi tamamen. Sanki tüm ülke mahalleye akın etmiş gibiydi. Bu koşullara biz de ayak uyduruyorduk tabi. Bakkalarda artık arzuladığımız şeyleri bulabiliyorduk. Yakın yerlere açılan çay bahçelerine gidebiliyorduk.”* Bu bakış, tüketim kültürünün mahalleye girişine ve bireysel arzuların daha fazla karşılık bulmaya başlamasına işaret etmektedir. Ancak bu değişim sadece dışsal etkilerin sonucu olarak değil, kırsal kökenli mahalle sakinlerinin yeni yaşam tarzlarına uyum sağlama biçimi olarak da okunmalıdır. Bu bağlamda, mahallede gözlemlenen dönüşüm, kırsalın içinden çıkan bir kentlilik biçimi olarak değerlendirilebilir.

Mahalle sakinlerinin artık sadece hayatta kalmaya değil, “hoşa giden şeylere erişmeye” de odaklanması, modernitenin gündelik yaşam pratikleri üzerindeki etkisini göstermektedir. Bazı anlatılarda ise sanayileşme süreci daha çok kayıpla ilişkilendirilmiştir. Görüşmeci 20, sanayileşmenin sosyomekânsal çözümlere neden olduğunu dramatik biçimde şöyle dile getirmektedir: *“Sanayileşmeyle birlikte etrafımızdaki birlik ve beraberlik de betonlaştı. Evlerimiz kentsel dönüşüme girdi ve arkadaşlarımız, akrabalarımız başka ilçelere taşındı. Daha sonrasında evlerimizin yerine büyük binalar yaptılar, gücümüz yetmedi haliyle oturduğumuz yerden konut almaya. Bu şekilde bir devri güzel hatırlayarak kapattık.”* Bu anlatım, mekân kaybı ve ekonomik yetersizlikle birlikte yaşanan “dışlanma” deneyiminin kolektif hafızada nasıl dramatik biçimde iz bıraktığını ortaya koymaktadır. Burada sanayileşme; bir ilerleme değil, bir tür zorunlu geri çekilme, hafıza kaybı ve kopuşun simgesi hâline gelmiştir. Bu bağlamda, Doğan Bıçkıcı’nın mekânsal yarıma kavramsallaştırması dikkate değerdir; zira Bıçkıcı (2004: 95), özellikle büyük kentlerde farklı toplumsal grupların aynı şehir içinde fiziksel ve sosyal olarak ayrışmasını, mekânsal düzeydeki bölünme biçimleriyle ilişkilendirmektedir. Bu ayrışma, kimi zaman yoğunlaşma, kimi zaman merkezileşme ya da çeperde kümelenme biçiminde gerçekleşmekte ve sınıfsal farklılıkları mekânda görünür kılmaktadır. Sultan Selim Mahallesi özelinde yaşanan dönüşüm de bu türden bir mekânsal yarımanın toplumsal bellek üzerindeki yıpratıcı etkilerini gözler önüne sermektedir.

Sonuç olarak, Sultan Selim Mahallesi örneğinde sanayileşme hem ekonomik kalkınma hem de mekânsal yoğunlaşma üzerinden toplumsal hafızaya kazınan çok yönlü bir dönüşüm süreci olarak karşımıza çıkmaktadır. Sanayileşme, bir yandan yeni iş imkânları, tüketim pratikleri ve sosyal hareketlilik sağlarken; diğer yandan mekânsal sıkışma, sosyal çözülme ve sınıfsal gerilimleri de beraberinde getirmiştir. Bu deneyim, mahalle sakinlerinin hatırlama pratiklerinde hem umut hem de kaygı ile iç içe geçmiş, kolektif bellekte “dönüşüm”ün hem imkân hem tehdit olarak yer etmesine neden olmuştur. Castells’in (1996) ifadesiyle, sanayileşme, “mekânın anlamı ile işlevi arasındaki bağın” çözülmesine zemin hazırlamış; anlam

yüklü mekânların, fonksiyonel yapılara evrilmesiyle birlikte, mahalle kimliğinde de köklü bir çözülme yaratmıştır.

Sanayileşme ve gündelik hayatın dönüşümü, kentlileşme sürecinde kültürel değişimle kent kültürünü şekillendirir. Bu süreçte, akrabalık ve komşuluk ilişkilerinin zayıflaması, aile yapısının küçülmesi, hane içindeki görevlerin kurumsallaşması, kadınların ekonomik özgürlük kazanması ve tüketim alışkanlıklarındaki değişimler öne çıkmaktadır (Yahyagil, 1998: 108-109).

4.4. Kentsel Dönüşüm ve Etkileri

Kentsel dönüşüm, bireylerin belleklerini, sosyal ilişkilerini, mekânsal aidiyetlerini ve kimliklerini de dönüştüren toplumsal bir süreçtir. Türkiye’de 2000’li yıllardan itibaren özellikle büyükşehirlerde hız kazanan dönüşüm politikaları, mekânın siyasal ve toplumsal bir müdahale nesnesi hâline gelmesine neden olmaktadır. Bu sürecin Sultan Selim Mahallesi gibi İstanbul’un eski yerleşim alanlarındaki etkisi, bireysel anlatılar üzerinden değerlendirildiğinde, kentsel dönüşümün fiziksel değişim sürecini yansıttığı kadar; duygusal ve kültürel düzeyde de çok güçlü etkiler bıraktığı görülmektedir. Bu bağlamda, katılımcı anlatıları dönüşüm sürecinin çeşitli yüzlerini görünür kılmakta; direniş, kayıp, uyum, mesafe ve çelişki gibi duygularla örülü karmaşık bir deneyim ortaya koymaktadır.

Bazı katılımcılar, kentsel dönüşüm sürecini mevcut yaşam biçimlerine, mekânsal alışkanlıklarına ve sosyal aidiyetlerine yönelik bir tehdit olarak algılamakta ve bu nedenle sürece açık bir direnç sergilemektedir. Görüşmeci 1, geçmiş deneyimlere ve aile içinde geliştirilen yapım pratiklerine duyduğu güven nedeniyle dönüşüme karşı olumsuz bir tutum benimsemektedir. Katılımcının şu ifadesi bu durumu yansıtmaktadır: *“Kentsel dönüşüme girmedik, girmiyoruz da. Babamın yaptığı evlerden daha sağlam ev yapacaklarını sanmıyorum. Hap kadar evlerin içinde yaşamamızı bekliyorlar. Ben tamamen duruma karşıyım.”* Bu ifade, bireyin dönüşümün teknik gerekçelerinden ziyade sosyal tanıdıklık, aidiyet ve geçmiş pratiklerle kurduğu bağlar üzerinden süreci değerlendirdiğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla yapının yıkılması fiziksel bir müdahale kadar, aynı zamanda hafızaya, güven duygusuna ve mekâna dair kolektif belleğe yönelik bir müdahale olarak algılanmaktadır. Öte yandan bazı katılımcılar, dönüşüm sürecini geçmişte yaşadıkları mekânsal ve ekonomik zorluklarla karşılaştırarak olumlu bir deneyim olarak değerlendirmektedir. Görüşmeci 4, yeni konut koşullarını, önceki yoksunlukları aşan bir iyileşme olarak yorumlamaktadır: *“Kentsel dönüşümü yaşadık. Küçük evde ve yoklukla büyüdüğümüz için bu sürece başka yere gönderildik. Sonrasında küçükken hayalini kuramadığım çok güzel bir binada evimiz oldu.”* Bu yaklaşım, dönüşümün mekânsal refah ve statü değişimi ile de ilişkilendirildiğini göstermektedir. Ancak bazı katılımcılar açısından, bu olumlu koşullar bile dönüşümün yarattığı sosyal çözülme deneyimini ortadan kaldırmamaktadır. Görüşmeci 11’in aktarımı bu durumu şu şekilde ifade etmektedir: *“Evimiz yıkıldı. Bu sebeple başka yere geçici taşındık. Daha sonra evimize geldik. Arkadaşlarımız da farklı yerlere dağılmıştı bu süreçte. Hal böyle olunca zamanla birbirimizden koptuk. Başka çevrelere uyum sağlamaya başladık.”* Dönüşüm, fiziksel yapının yeniden inşası kadar, sosyal ilişkilerin yeniden düzenlenmesi ve yerel normların dönüşümüne müdahale anlamı da taşımaktadır.

Bazı katılımcılar ise dönüşüm sürecine dair çelişkili duygular beslemektedir. Görüşmeci 3, dönüşümün estetik ve modernlik açısından olumlu gibi görünse de mekânsal tasarım açısından tatmin edici olmadığını şu sözlerle aktarır: *“Kentsel dönüşümü şu anda yaşamaya çalışıyoruz. Binaların yeniliği içten içe hoşumuza gitse de içleri pek öyle değil. Hem evler küçük hem salonda*

kocaman duran kolonlar oluyormuş. Bunları duyunca da çok veresimiz gelmiyor açıkçası.”

Bu açıdan bakıldığında dönüşümün, yüzeyde “modernleşme” görünümü altında, bireyin yaşamsal mekânına dair talepleri tam olarak karşılamadığını ortaya koymaktadır. Yani estetik yenilenme, her zaman fonksiyonel memnuniyetle örtüşmemektedir. Aynı şekilde, Görüşmeci 17 de yeni konutların yabancılaştırıcı etkisini şöyle ifade etmektedir: *“Yolun karşı tarafı kentsel dönüşüme girdi. Dışardan hepimiz hayran hayran bakardık, ta ki içine girene kadar. O eski ev sıcaklığını bulamadık bir kere. Yapay gibi geliyordu her şey.”*

Diğer taraftan, Görüşmeci 18’in anlatısı, dönüşümün özellikle yaşlı kuşaklar için nasıl bir kırılma yarattığını gözler önüne sermektedir: *“Babam ikna olmamıştı sadece. Kendi yaptığı daireleri yıkılacak ve sağlamlığından asla emin olmayacaktı. Hepimiz rahat rahat yaşayalım diye evimiz çok genişti. Ama teslim aldığımızda gelen ev çok küçüktü. Babamın en büyük pişmanlığıydı.”* Bu sözler, dönüşümün çoğu mahalleli için “hayal kırıklığı” olduğunu göstermekte; aynı zamanda nesiller arası değer farklılıklarını ve aidiyetin mekânsal kurgusunu da açığa çıkarmaktadır. Eski yapılar, yaşlı kuşaklar için emekle ve duygusal yatırım ile örülmüşken, yeni yapılar rasyonel fakat ruhsuz ve kopuk deneyimler olarak algılanmaktadır.

Bazı anlatılarda ise dönüşüm süreci, sosyoekonomik ayrışmayı tetikleyen bir süreç olarak tanımlanmıştır. Görüşmeci 17’nin, dönüşüm sonrası “sosyal ayrımcılığın” başladığını belirtmesi dikkat çekicidir: *“O eski ev sıcaklığını bulamadık. Yapay gibi geliyordu her şey. Bu süreçte arkadaşlarımız taşındı. Dönüp geldiklerinde de hiçbir şey aynı olmadı. Ne olursa olsun sosyal ayrımcılık yapılmaya başlanmıştı. Nihayetinde yeni evdi onlarınki.”* Bu ifade, dönüşümün sembolik ayrımlara da neden olduğunu ve mahalle içi hiyerarşilerin yeniden kurulduğunu göstermektedir. Bourdieu’nün (1984) “habitus” kavramı çerçevesinde düşünüldüğünde, mekânın biçimi, kişinin sosyal konumuna dair algıyı da yeniden inşa etmektedir.

Tüm anlatılar çerçevesinde, Sultan Selim Mahallesi’nde kentsel dönüşüm süreci, bireyler üzerinde hem olumlu hem de olumsuz yönleriyle etki yarattığı söylenebilmektedir. Bazıları için modernleşme, konfor ve estetik iyileşme anlamına gelirken; bazıları için ise hafızanın, ilişkilerin, geçmişin ve aidiyetin kaybı anlamını taşımaktadır. Mahallelinin dönüşüme verdiği tepkiler, yaş, sınıf, toplumsal hafıza ve kültürel değerler bağlamında şekillenen sosyal tepkilerdir. Bu durum, kentsel dönüşüm politikalarının sadece yapısal değil, toplumsal bağlamı da dikkate alarak planlanması gerektiğine işaret etmektedir.

4.5. Deneyimler

Kentsel dönüşüm süreci, bireylerin hafızasında, aidiyet duygularında ve toplumsal ilişkilerinde izler bırakan bir deneyime tekabül etmektedir. Mahalle, bir yer olmanın ötesinde; gündelik hayatın, çocukluk anılarının, aşkların, oyunların, dostlukların ve hatta sessizliklerin mekânıdır. Sultan Selim Mahallesi’nde yaşayan katılımcılar, bu dönüşümü evlerin yıkımı ya da yeniden inşası olarak değil, geçmişin hatırlanma biçimlerinin de tahribatı olarak yaşamışlardır. Görüşmelerden elde edilen bakış açıları, bu sürecin mahalle belleği üzerindeki etkilerini açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Mahallede yaşamış olanların çoğu, dönüşümle birlikte sosyal ilişkilerin zayıfladığını, eskiden yaşanan topluluk duygusunun giderek kaybolduğunu belirtmektedir. Görüşmeci 6, bu durumu şu sözlerle dile getirmektedir: *“Bina sürece girmese de etkilenmedik diyemeyiz. Her gün günaydın dediğimiz insanlar değişiyor. Caddeler kalabalık. Sürekli insan yığını. Adım atılacak alan kalmadı. Önceden sokak aralarında düğünler, dernekler olurdu. Bayramlaşma için sokağa*

çıkardı insanlar, artık böyle bir durum kalmadı.” Bu ifadede, fiziksel dönüşümün ötesinde, topluluk olmanın sembolik ritüelleri olan bayramlaşmaların, sokak düğünlerinin ve selamlaşmaların ortadan kalktığı vurgulanmaktadır. Maurice Halbwachs'ın (2020) “toplumsal hafıza” kavramı bağlamında değerlendirildiğinde, dönüşümle birlikte bu belleği besleyen tüm ritüellerin zayıfladığı, hatta kaybolduğu görülmektedir.

Mahalleye dair anılar, sadece geçmişe dair bir özlem değil; aynı zamanda bugünün anlamlandırılmasında da merkezi bir role sahiptir. Görüşmeci 8, mekânın fiziksel olarak kaybolmasının, çocukluk anılarının da silinmesine neden olduğunu şöyle ifade etmektedir: *“Saklambaç oynarken saklandığım o boş arazinin yerinde şu an kocaman bir bina var. Akşamları kızları korkutmak için oralarda pusu kurardık, bir anda önlerine çıkardık.”* Gündelik yaşamın içindeki küçük oyunların, mekânla nasıl iç içe geçtiğini ve mekân ortadan kalktığında, anının da yersiz kaldığını göstermektedir. Nora'nın (2006) belirttiği gibi, hafızanın sürdürülebilirliği, mekânla kurulan bağa bağlıdır; o bağ koptuğunda, hatırlama da güçleşmektedir.

Benzer şekilde, Görüşmeci 20, mekânsal yıkımın kişisel hatıraları nasıl silikleştirdiğini şu sözlerle dile getirmektedir: *“İlk aşkım, ilk ayrılığım buradaydı. Duvarın üstüne oturur hayaller kurardık. Şimdi duvardan tek bir taş kalmadı.”* Bu ifade, bireyin hayatındaki “ilk”lerin mekânsal bağlamda anlam kazandığını, dolayısıyla bu bağlam yıkıldığında bireyin kimliğine dair belleğin de hasar gördüğünü göstermektedir. Buradaki “duvar”, aslında bir duygusal hafıza alanıdır. Kentsel dönüşümle birlikte bu tür duygusal mekânlar da ortadan kalkmakta, bireyler geçmişlerini mekânsal olarak yeniden kurmakta zorlanmaktadır. Mekâna ve mekândaki alanlara sinen duygular, mekânın yok oluşuyla birlikte mahallede yaşayanlarda olumsuz etikler bırakmıştır.

Bazı görüşmelerde, dönüşümün bireyler üzerinde yarattığı psikolojik baskı açıkça dile getirilmiştir. Görüşmeci 11, sürecin kendisinde yarattığı huzursuzluğu şöyle ifade etmektedir: *“Taşınmalardan oldum olası nefret ederim. Evde bile her şeyin yerli yerinde olmasını isterim. Taşınma süreci çok zordu. Eziyetti. Söz hakkım olsaydı asla kentsel dönüşüme girmezdi bizim evimiz. Daha sağlam olduğu bile tartışılır.”* Bu sözlerde, dönüşüm bir “taşınma” değil, bireyin mekânsal kontrolünü ve istikrar duygusunu kaybettiği bir durum olarak da resmedilmektedir. Mekân, burada bir “güvenlik alanı”dır ve bu alanın dış müdahaleyle yerinden edilmesi bireyin psikolojik bütünlüğünü de olumsuz etkilemekte, ontolojik güveni sarsmaktadır.

Bazı katılımcılar ise geçmişe dönük kayıpları maddi değil, duygusal ve sosyal ilişkiler açısından hatırlamaktadır. Görüşmeci 15, arkadaşlarıyla kurduğu bağların dağıldığına ve bu ayrılığın kendisinde yarattığı duygusal yoğunluğa dikkat çekmektedir: *“Arkadaşlarım taşınırken ağlamaktan gözlerimin acıdığını bilirim. Bir zamanlar sevdiğimiz insanlarla buluştuğumuz yere market yaptılar mesela. Hepsiyle görüşüyoruz, ama eskisi kadar değil.”* Bu ifade, mekânın aynı zamanda ilişkilerin sahnesi olduğunu ve bu sahne ortadan kalktığında ilişkilerin de ritmini kaybettiğini göstermektedir. Hatırlama, burada bireysel bir eylem değil; mekânın sağladığı bir kolektif deneyim olarak tezahür etmektedir. İstanbul özelinde ulaşım zorlukları ve iş yaşamının yoğunluğu, her ne kadar bireylerin bir araya gelme istekleri olsa da fiziksel engellerden dolayı her zaman mümkün olmamaktadır. Oysa aynı mahallede yaşıyor olmak, aynı mekân üzerinde ilişkileri yeniden kurma ve sürdürmeyi daha olası kılmaktadır.

Anılar aynı zamanda mahalledeki dayanışma ilişkilerine, değer üretimine ve geçmişin sosyal karakterine de ışık tutar. Görüşmeci 16'nın aktardığı şu ifadeler, dönüşümle birlikte kaybedilen

değerler üzerinden hafızanın nasıl şekillendiğini göstermektedir: *“Beni üzen bir anım var. Mahalledeki terzi amca da dükkânını boşaltmak zorunda kaldı. Aslında amca için değil, yardım ettiği çocuklar için üzülmüştüm. Varlıklı bir amcaydı, bu yüzden durumu olmayan çocuklara yardım ederdi.”*

Dönüşüm, yapılarla beraber toplumsal değerlerin de dağılıp parçalanmasına neden olduğunu göstermektedir. Terzi'nin yardım ettiği çocuklar, bir dayanışma kültürünün parçasıdır; bu kültür ortadan kalkınca, yeni mekânda dayanışmanın da zayıfladığını söylemek doğru olacaktır. Özellikle bazı katılımcılar, mahalledeki mekânsal simgelerin (sokak, merdiven, dükkân, kahvehane, boş arsa) yıkımını, belleğin parçalanması olarak yorumlamaktadır. Görüşmeci 9, bu tür mekânsal bir simgenin ortadan kalkmasının, bireysel geçmişte nasıl bir boşluk yarattığını şöyle açıklamaktadır: *“Çocuklukta sevdiğim kızla buluştuğumuz, kendi aramızda ‘merdivenler’ dediğimiz alt sokaktaki bir yer vardı. Oralar kentsel dönüşüme girince yıkıldı haliyle. Kendi kahvemizin önünde de yollar hep taşlıktı. Şimdi yol dümdüz. Kaldırım taşlarıyla döşeli.”*

Sonuç olarak, Sultan Selim Mahallesi'nde kentsel dönüşüm süreci, mahallede yaşayanların kimlikleriyle, ilişkileriyle ve hafızalarıyla derinden bağlantılı bir deneyim olarak yaşanmıştır. Anılar aracılığıyla dile getirilen kayıplar, mekânsal yıkımın bireysel ve kolektif düzlemdeki yansımalarını ortaya koymaktadır.

4.6. Dönüşüme Tepki ve Dayanışma

Kentleşme ve kentsel dönüşüm, mekâna, aidiyete ve komşuluk ilişkilerine dair yerleşik normların da yeniden müzakere edildiği bir süreci ifade eder. Ancak bu müzakere, çoğu zaman yukarıdan aşağıya, planlayıcı aktörlerin belirlediği teknik ve ekonomik gerekçelerle dayatıldığında, mahalle ölçeğinde bir direnç veya en azından bir rahatsızlığı beraberinde getirmektedir. Çoğu zaman bir direnç ve mücadele etrafında mahallede yaşayanlar bir araya gelir, dernekleşir ve mevcut dönüşüm iptal edilmeye veya mahallelinin çıkarına göre düzenlenmeye çalışılır. Sultan Selim Mahallesi özelinde yapılan görüşmeler; dönüşüm sürecine yönelik örgütlü bir kolektif hareketlilikten ziyade, dağınık, bireysel, hatta kimi zaman pasif biçimde ortaya çıkan tepkilerin varlığına işaret etmektedir. Bu tepkiler kimi zaman hukuki başvurular, şikâyetler, imza toplama girişimleri şeklinde tezahür ederken, kimi zaman da sessiz kabullenme, içe çekilme ve bireysel protesto biçiminde kendini göstermiştir. Kolektif bir direniş söz konusu olmamıştır.

Katılımcıların çoğu, dönüşüm sürecinde örgütlü bir aktivizm ya da toplu dayanışma hareketi oluşmadığını vurgulamaktadır. Görüşmeci 1'in ifadeleri bu açıdan oldukça dikkat çekicidir: *“Ben herkesi ayaklandırmak istedim, ancak eşim ve çocuklarım mâni oldular. Mahkemelik de olmadık, ama kimseden ses soluk yok. Bekleme sürecindeyiz.”* Bu ifadeler aslında bireysel motivasyonun kolektif bir harekete dönüşmemesi bağlamında önemlidir. Dönüşüm süreçlerinde yaşanan direnişler genellikle dağınık, bireysel ve bastırılmış biçimlerde ortaya çıkmakta; toplumsal enerji, ailevi ve bireysel baskılarla kontrol altında tutulabilmektedir. Bir nevi, mücadelenin faydadan çok zarar getireceğine kani olunmuştur. Buna karşın, yer yer gerilimli karşılaşmaların yaşandığı da görülmektedir. Görüşmeci 3'ün aktardığı olay, dönüşümün mahalledeki otorite figürleriyle (muhtarlık gibi) ilişkisini ve bu figürlere yönelen toplumsal öfkeyi ortaya çıkarmıştır: *“Çok yakından tanıdığım bir aile, muhtarı tehdit etti. Ama kentsel dönüşüme girmek için. Muhtarı işini yapmamakla suçladı. Buna şahit oldum.”* Bu durum, dönüşüm sürecinin mahallede yeni çatışma hatları yarattığını ve mahalle içi ilişkilerdeki güven dinamiklerini sarstığını göstermektedir. Komşuluk ilişkilerinin, dönüşüm

üzerinden ayrıştığı, yer yer karşıt görüşlere bölündüğü bir sosyal yapı meydana getirmiştir denebilir. Bununla beraber muhtarın tutumu, muhtemelen mahallelinin çıkarına olacak şekilde olduğu görülmektedir.

Örgütlü eylemler yerine, mahallede daha çok şikâyet ve hukuki süreçlerin işletildiği gözlemlenmektedir. Görüşmeci 4'ün ifadesi bu eğilimi doğrulamaktadır: *"Evet, o arkadaşlarımızın aileleri belediyeye şikâyetle bulunmuşlardı. Birkaç görüşme sonrası hiçbir şey çıkmadı."*

Dönüşüm süreçlerine tepki, zaman zaman komşuluk ilişkilerinin bozulması ya da toplumsal çözülmeyle de sonuçlanmıştır. Görüşmeci 14, dayanışmanın maddi koşullarla çözüldüğünü şöyle ifade eder: *"Dayanışma içinde olabilmeleri için araya para girmemesi lazım. Zaten kentsel dönüşümün bitirdiği en birinci şey komşuculuktur. Dayanışmadan çok herkes birbirine düşman oldu diyebiliriz."* Bu yaklaşım, neoliberal kentleşmenin sosyal dokuyu da metalaştırdığını; ekonomik çıkarların topluluk ruhunu bastırdığını göstermektedir. Mahalle halkının kolektif reflekslerinin, dönüşümle birlikte bireysel çıkar ve belirsizlikler yüzünden çözülmeye başladığı anlaşılmaktadır.

Görüşmelerde, özellikle yaşlı bireylerin direniş eğiliminde olduğu, fakat bu direnişin örgütlü değil, bireysel boyutta kaldığı anlaşılmaktadır. Görüşmeci 9, bu durumu şöyle ifade etmektedir: *"Büyükler ayaklanma bilmezler. Ölene kadar vermeyiz diyorlar hâlâ. Evini vermek isteyenlerle istemeyenler arasında kahvede münakaşalar oldu, ama bu kadarla sınırlı kaldı."* Bu ifade, direnişin çoğunlukla sözel ve içe dönük bir protesto düzeyinde kaldığını, yaşlı bireylerin evlerini terk etmeme arzularının toplumsal bir mücadeleye dönüşmediğini ortaya koymaktadır. Mahalledeki kahvehaneler, bu anlamda dönüşümün tartışıldığı, ama örgütlenmeye dönüşmeyen kamusal alanlar olarak işlev görmektedir.

Diğer görüşmelerde de görüldüğü gibi, dayanışma refleksi zamanla çözülmüş; insanlar kendi bireysel koşullarına göre hareket etmeye başlamıştır. Görüşmeci 8, bu dağınıklığı şu sözlerle yansıtır: *"Bizim evimizin kentsel dönüşüme girmeme sebebi, bir komşumuzun evini vermek istememesi. Çünkü metrekare olarak küçüleceği için bu insanlar küçük evlerinden daha küçük evlerine girip yaşamak istemiyorlar. Ayaklanmadı kimse, ama o komşuları da ikna etmek için herhangi bir çaba gösterilmedi."* Burada açıkça görüldüğü üzere, süreçteki bilgi eksikliği, belirsizlik ve adil olmayan koşullar, toplumsal uzlaşmayı zorlaştırmakta; bireyler arası güveni azaltmaktadır.

Katılımcıların bir kısmı ise sürece tepki göstermemeyi, geleneksel değerlere ve kaderciliğe dayalı bir kabullenişle açıklamaktadır. Görüşmeci 12, sessiz kabulleniş şu sözlerle dile getirmektedir: *"Dayanışma olsa da bir değişiklik olmazdı. Biz isyankâr insanlar değiliz. Üzülsek de olması gereken saygı göstermek zorundayız."* Bu ifade, dönüşümün toplumsal ve kültürel kontrol mekanizmalarıyla yürütüldüğünü; bireylerin tepkilerini içselleştirerek sessiz bir rızaya dönüştürdüğünü göstermektedir. Birey, yapı tarafından koşullandırılmıştır; isyan etmemesi, toplumsal normların içselleştirilmiş biçimidir.

Mahalle sakinlerinden bazıları bu sürecin karşısında durmak amacıyla imza verdiklerini bazıları da bu süreci destekleyerek kentsel dönüşüm projelerine olumlu baktıklarını dile getirmişlerdir. Mahallede yaşanan bu değişime karşı olan tutumlar mahalle sakinleri arasında iletişimin zedelenmesine de sebep olmuştur. Görüşmeci 9 şahit olduğu olayı şöyle anlatmaktadır: *"...Her akşam olduğu gibi kahvede mahallenin erkekleri toplanmış, kentsel dönüşümü konuşuyorlardı."*

Bir anda sesler yükselmeye başladı ve sözlü münakaşa kavgaya dönüştü. İki yakın arkadaş evi veririm, vermem kavgasına tutuştu. Herkes kendince haklıydı ama işte...” Bazı katılımcılar ise artık geriye dönük olarak pişmanlık duyduklarını dile getirmekte, geçmişte daha aktif bir pozisyon alınabileceğini belirtmektedir: Görüşmeci 18, şöyle ifade etmektedir: *“Olmadı, şimdiki aklımız olsaydı olurdu. İşin içine para girince hiçbir duruma güvenmiyorum.”* Bu söz, dönüşüm süreçlerinin şeffaf yürütülmediğini ve maddi vaatlerin toplumsal güveni erozyona uğrattığını düşündürmektedir. Söz konusu güvensizlik, sadece kamu kurumlarına değil, komşuluk ilişkilerine de yayılmış görünmektedir.

Sonuç olarak, Sultan Selim Mahallesi örneğinde kentsel dönüşüm süreci, organize bir mahalle direnişiyle değil; bireysel, parçalı, çoğu zaman pasif, ama duygusal olarak yoğun tepkilerle karşılanmıştır. Ortaya çıkan sessizlik, aslında bir rıza değil; bastırılmış bir direnç biçimi, güçsüzleştirilmiş bir kolektivite ve kırılanlaşmış bir toplumsal yapının göstergesidir. Bu bağlamda, dönüşüm süreçlerinin fiziksel alanlar kadar, toplumsal altyapıyı da hedef aldığı; güven, aidiyet ve dayanışma gibi temel toplumsal değerleri aşındırdığı görülmektedir.

5. Tartışma

Bu çalışmanın temel bulguları, Sultan Selim Mahallesi’nde yaşanan gecekondulaşma, sanayileşme ve kentsel dönüşüm süreçlerinin fiziksel olması kadar; sosyal ilişkiler, toplumsal aidiyet ve gündelik yaşam pratikleri açısından da derin bir değişim ve dönüşümü beraberinde getirdiğini göstermektedir. Katılımcı anlatıları, bu dönüşüm süreçlerinin mahallenin toplumsal belleğinde ve bireylerin kolektif hafızasında kalıcı izler bıraktığını; aynı zamanda duygusal, kültürel ve politik boyutlarıyla da önemli bir olguya dönüştüğünü göstermektedir.

Araştırmanın başlangıcında öne sürülen temel varsayım, mekânsal dönüşümün mahalle sakinlerinin sosyal ilişkilerinde çözümlere, aidiyet duygularında zayıflamalara ve gündelik yaşam pratiklerinde köklü değişimlere yol açtığı yönündeydi. Bulgular, bu varsayımı büyük ölçüde desteklemiştir. Gecekondulaşma sürecinde kolektif üretim ve dayanışma ilişkileriyle örülmüş bir mahalle kültürünün varlığı vurgulanırken, sanayileşme ile sınıfsal ayrışmaların ve mekânsal yoğunlaşmanın belirginleştiği, kentsel dönüşüm süreciyle ise sosyal bağların zayıfladığı ve bireylerin yerinden edilme kaygısının arttığı görülmektedir. Bu bulgular, Henri Lefebvre’ün “mekânın toplumsal üretimi” (1991) ve Anthony Giddens’in (2000) “modernitenin zamansal-mekânsal genişlemesi” gibi kuramsal çerçevelerle örtüşmektedir. Mekânın toplumsal ilişkilerin, kolektif belleğin ve kimliğin üretildiği bir sosyokültürel alan olarak var olduğu yapılan görüşmelerden anlaşılmaktadır. Ayrıca, Pierre Nora’nın “hafıza mekânları” (2006) ve Maurice Halbwachs’ın “toplumsal hafıza” (2020) kuramları çerçevesinde değerlendirildiğinde, mahalle sakinlerinin mekânla kurdukları ilişkinin hafızaya, geçmişe ve aidiyete dayandığı; bu bağın kopmasının ise bireylerde psikolojik ve kültürel bir kopuş yarattığı anlaşılmaktadır. Başlangıçta fiziksel dönüşümün olumlu yönleri ile ilgilenen mahalle sakinleri için bu dönüşüm, doğal ve kendiliğinden gelişen sosyal ilişkilerin yerine; mekanik ve zorunlu bir birlikte yaşama kültürünün hâkim olduğu görülmüştür.

Beklenmedik bulgulardan biri, dönüşüm süreçlerine karşı örgütlü ve kitlesel bir direnişin gelişmemiş olmasıdır. Literatürde sıklıkla karşılaşılan kolektif eylem ve mahalle bazlı direniş örneklerinin aksine, Sultan Selim Mahallesi’nde tepkiler daha çok bireysel, parçalı ve duygusal düzeyde tezahür etmiştir. Bu durum, mahalledeki toplumsal çözülmenin sadece dönüşümün sonucu değil, aynı zamanda dönüşüm sürecinin kolaylaştırıcısı olduğunu da düşündürmektedir. Direnişin kolektifleşememesi, dönüşüm süreçlerinin neoliberal

politikalarla olan ilişkisini ve toplumsal dayanışma zeminlerinin zayıflığını gözler önüne sermektedir.

Çalışmanın pratik açıdan en önemli çıktılarından biri, kentsel dönüşüm politikalarının teknik bir planlama faaliyeti olmanın ötesinde, bireylerin yaşam dünyalarını, kimliklerini ve toplumsal bağlarını doğrudan etkileyen sosyopolitik bir müdahale olduğunu göstermesidir. Bu araştırmanın bulguları, Türkiye'de özellikle büyükşehirlerde uygulanan kentsel dönüşüm politikalarının toplumsal etkilerini yerel düzeyde görünür kılmakta, literatürde sıklıkla göz ardı edilen mahalle ölçeğindeki dönüşümün bireysel ve kolektif yaşam üzerindeki etkilerine dikkat çekmektedir. Bu yönüyle çalışma, benzer sosyomekansal dönüşüm süreçleri yaşayan kent parçalarının anlaşılması açısından da sonraki çalışmalarda karşılaştırılabilir bir çalışma niteliği taşımaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Bu çalışma, İstanbul'un Kağıthane ilçesine bağlı Sultan Selim Mahallesi özelinde, gecekondulaşma, sanayileşme ve kentsel dönüşüm süreçlerinin sosyopolitik etkilerini analiz etmeyi amaçlamış; bu süreçlerin mahalle sakinlerinin toplumsal ilişkileri, gündelik yaşam pratikleri ve mekânsal aidiyet algıları üzerindeki etkilerini, bireysel anlatılar aracılığıyla incelemiştir. Bulgular, mekânsal dönüşümün fiziksel yönüyle beraber; sosyal dokuyu, toplumsal belleği ve bireysel kimlik inşasını bireysel ve toplumsal yaşamı ya da dayanışmayı da derinden etkilediğini göstermiştir.

Mahalle ölçeğinde gerçekleşen bu dönüşüm süreci, kentleşme literatüründe sıkça vurgulanan mekânsal adaletsizlik, toplumsal çözülme ve sınıfsal yeniden yapılanma gibi kavramlarla birebir örtüşmektedir. Gecekondulaşma sürecinde, göçle gelen bireylerin kendi imkânlarıyla barınma sorununa çözüm üretmeleri, dayanışma temelli bir mahalle kültürünün oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu dönem, kolektif üretimin ve karşılıklı yardımlaşmanın yoğun yaşandığı bir toplumsal hafıza ile anılmaktadır. Bugün dahi mahallede yaşayanların, toplumsal hafızalarında, gecekondu döneminin yardımlaşma ve dayanışma davranışlarına dair anılar canlılığını korumaktadır. Sonrasında ise sanayileşme ile mahallede iş olanaklarının artması ekonomik kalkınmayı tetiklemiş; ancak aynı zamanda sınıfsal ayrışmaları derinleştirerek mekânsal yoğunlaşma ve altyapı sorunlarını da beraberinde getirmiştir. Sanayi tesislerinin kurulması, iş imkanlarını artırırken, mahalle kültürünün sürekliliğinde kesintiler yaratmıştır. Bu süreçte gelişen ekonomik hareketlilik, mahalledeki yaşam standartlarını yükseltmiş olmakla birlikte, bu refahın eşitsiz dağılımı sosyal adaletin sorgulanmasına neden olmuştur. Nitekim mahallede yaşayanların çalıştığı alanlar, genellikle sınıfsal olarak en alt kategoride, vasıfsız iş gücünü oluşturmuştur.

Kentsel dönüşüm süreci ise, çalışmada yer alan anlatılardan anlaşılacağı üzere farklı bakış açıları ile şekillenmiştir. Bir yandan modernleşme ve fiziksel yenilenme vaatleriyle olumlu bir gelecek imajı sunarken; diğer yandan komşuluk ilişkilerinin zayıflaması, aidiyet duygusunun kaybı ve bireylerin belleğinde yer etmiş mekânların, dolayısıyla toplumsal ilişkilerin yok olması gibi olumsuz toplumsal etkiler yaratmıştır. Dönüşüm ne bir yıkım olarak nitelendirilmiş ne de mahallede yaşayanların refahına katkıda bulunacak bir gelişme olarak görülmüştür. Görüşmeler; mahalle sakinlerinin bu dönüşüme karşı farklı tutumlar geliştirdiğini, ancak çoğunluğun süreçten duygusal ve sosyal açıdan olumsuz etkilendiğini göstermiştir. Sürece dair bilgi eksikliği, güven bunalımı ve mülkiyet konusundaki belirsizlikler, mahallelinin kentsel dönüşüme karşı mesafeli bir tavır almasına neden olmuştur.

Sonuç olarak, Sultan Selim Mahallesi örneği, Türkiye'de kentleşmenin üç temel aşamasının (gecekondulaşma, sanayileşme, kentsel dönüşüm) aynı mahallede gözlemlenebildiği özgün

vakalardan biri olarak, sosyopolitik dönüşümün mahalle ölçeğindeki yansımalarını görünür kılmaktadır. Bu süreç, kent politikalarının yerel bağlamda toplumsal dinamikleri gözetken bir yaklaşımla tasarlanmasının gerekliliğini bir kez daha göstermektedir. Kentsel dönüşüm uygulamalarının, teknik ve yapısal müdahalelerle sınırlı kalmaması; topluluk kimliğini, kolektif hafızayı ve sosyal adaleti gözetken bütüncül bir planlama anlayışıyla yürütülmesi önem arz etmektedir.

Etik Standart ile Uyumluluk

Çıkar Çatışması: [TR] Yazar / yazarlar, kendileri ve / veya diğer üçüncü kişi ve kurumlarla çıkar çatışmasının olmadığını veya varsa bu çıkar çatışmasının nasıl oluştuğuna ve çözüleceğine ilişkin beyanlar ile yazar katkısı beyan formları makale süreç dosyalarına ıslak imzalı olarak eklenmiştir.

[EN] The author(s) declare that they do not have a conflict of interest with themselves and/or other third parties and institutions, or if so, how this conflict of interest arose and will be resolved, and author contribution declaration forms are added to the article process files with wet signatures.

Etik Kurul İzni: Bu çalışma için İstanbul Nişantaşı Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'nun 04.01.2024 tarihli ve 2024/01 sayılı toplantısında etik onayı alınmıştır.

Finansal Destek: Finansal destek bulunmamaktadır.

Teşekkür: Teşekkür edilecek kişi veya kurum bulunmamaktadır.

"Yazar / Yazarlar, makalenin yazımında yapay zekâ kullanılmadığını beyan ve taahhüt eder. Makale içeriğinde devam eden süreç ve tarihlerde yapay zekâ ile üretim tespit edildiğinde doğabilecek tüm sorumlulukların yazar / yazarlar tarafından kabul edilmiş sayılacağını bildiririz."

KAYNAKÇA

- Adaman, F., & Keyder, Ç. (2006). Türkiye’de büyük kentlerin gecekondu ve çöküntü mahallelerinde yaşanan yoksulluk ve sosyal dışlanma. *Poverty and social exclusion with the*.
- Akyıldırım, E. (2024). Türkiye’de yapılan göçlerin başlıca faktörlerin irdelenmesi ve çözüm önerileri. *Uluslararası Akademik Birikim Dergisi*, 7(1).
- Alas, B., & Çelebi, İ. (2024). Yerel yönetimlerde kentsel dönüşüm strateji önermesi: Şişli örneği. *JENAS Journal of Environmental and Natural Studies*, 6(1), 37–51.
- Alver, K. (2010). Mahalle: Mekân ve hayatın esrarlı birlikteliği. *İdealkent*, 2, 116–139.
- Arik, F. (2021). Türkiye’de toplumsal ve ekonomik dönüşümün gecekondu görünümüleri: Akdere gecekondu mahallesi örneği. *Nüfusbilim Dergisi*, 43(1), 61–85.
- Atakan, T., & Suri, L. (2024). Kentsel dönüşümün Kartal ilçesindeki etkisi. *Istanbul Commerce University Journal of Technologies and Applied Sciences*, 6(2), 115–128.
- Ataöv, A., & Osmay, S. (2007). Türkiye’de kentsel dönüşümüne yöntemsel bir yaklaşım. *METU Journal of the Faculty of Architecture*, 24(2), 57–82.
- Bal, H. (1999). *Kent sosyolojisi*. Turhan Kitabevi.

- Bıçk, D. (2004). *Küreselleşme sürecinde 'mekânsal yarıma' ve 'kentsel yoksulluk' olgusunun kuramsal ve uygulamalı bir analizi: Bursa-İşiktepe örneği* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bourdieu, P. (1984). Espace social et genèse des "classes". *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, 52(1), 3–14.
- Canatan, K. (1995). *Bir değişim süreci olarak modernleşme*. İnsan Yayınları.
- Castells, M. (1996). *The rise of the network society*. Blackwell.
- Coşkun, H. (2022, Kasım). Sustainable praxis on Istanbul's residential and green areas by the Henri Prost's development plans. In *International Conference on Green Urbanism* (pp. 67–84). Cham: Springer Nature Switzerland.
- Çakır, S. (2011). Türkiye'de göç, kentleşme/gecekondu sorunu ve üretilen politikalar. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23, 209–222.
- Çetin, S. (2015). Gecekondu bölgelerinde mekân kimliği ve aidiyet duygusu: Kadifekale ve Gümüşpala karşılaştırması. In *I. Uluslararası Kent Araştırmaları Kongresi: Günümüz Kentinde Sorunlar, 16–17 Nisan 2015, Eskişehir Bildiriler Kitabı* (Cilt IV). Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Çiftçi, S. (2016). *Toplum temelli bir yaklaşım olarak sürdürülebilir kentsel dönüşüm: Ankara Dikmen Vadisi örneği* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Sakarya Üniversitesi.
- Danış, M. S., & Karakaş, M. (2021). Türkiye'de gecekondu araştırmaları. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(2), 394–410.
- Daşkıran, F., & Baydur, C. M. (2024). Deprem riski, değerlendirme ve kentsel dönüşüm: Mekânsal bir çözümleme. *The Journal of Academic Social Science*, 18(18), 494–511.
- Doğan, M. (2018). Türkiye'de kentsel dönüşüm ve sosyo-ekonomik yapı üzerindeki etkileri. *The Journal of Turk-Islam World Social Studies*, 18(18), 1–8.
- Doğan, S. (2020). *Mahalledeki AKP: Parti İşleyişi, Taban Mobilizasyonu ve Siyasal Yabancılaşma*. İletişim Yayınları.
- Dündar, E., & Kaya, G. (2022). Eski bir gecekondu mahallesindeki dönüşüm dinamikleri ve ilişkiler (Buca ilçesi Kuruçeşme Mahallesi örneği). *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24(1), 301–328.
- Efe, S., Peker Yıldızan, A., & Kiriş, H. M. (2024). Türkiye'de kentsel dönüşümü yeniden düşünmek: 2023 tarihli 7471 sayılı yasal düzenleme ve öngörüler. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 33(3), 39–68.
- Ergen, M., & Peker, Ü. (2022). Türkiye'deki kentsel dönüşüm süreç analizi: İstanbul-Gaziosmanpaşa örneği. *Journal of Agricultural Biotechnology*, 3(2), 101–116.
- Erkan, R. (2004). *Kentleşme ve sosyal değişim*. Bilimadamı Yayınları.
- Erken, E. (2022). İstanbul'da Cumhuriyet döneminde planlama çalışmaları: Henri Prost ve Luigi Piccinato'nun planlarının sonraki dönemlere etkileri açısından mukayeseli analizi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(45), 1626–1648.
- Eseler, B., & Gençkaya, Ö. F. (2023). Kentsel dönüşüm kararlarına vatandaş katılımı: Fikirtepe kentsel dönüşüm projesi. *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 291–308.

- Giddens, A. (2000). *Tarihsel materyalizmin çağdaş eleştirisi* (Ü. Tatlıcan, Çev.). Paradigma Yayınları.
- Görgülü, Z. (2009). Kentsel dönüşüm ve ülkemiz. In *TMMOB İzmir Kent Sempozyumu* (pp. 767–780).
- Gürhan, N. (2024). Kentsel dönüşümü duygular üzerinden yeniden düşünmek: Diyarbakır Suriçi örneği. *İnsan ve Toplum*, 14(4), 112–138.
- Halbwachs, M. (2020). *On collective memory*. University of Chicago Press.
- Harvey, D. (2019). Yeni emperyalizm: Mülksüzleştirme yoluyla birikim. In *Çağdaş Marksizm Seçkisi: Yüzyıla Damga Vuran Metinler* (s. 239).
- Işık, O., & Pınarcıoğlu, M. M. (2011). *Nöbetleşe yoksulluk: Gecekondulaşma ve kent yoksulları – Sultanbeyli örneği*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- İlik, İ., Bulut, İ., & Ayık, U. (2022). Kentsel dönüşüm projeleri ve sonrası: Antalya Kepez-Santral mahalleleri örneğinde yerinden edilme süreçlerinin analizi. *Türk Coğrafya Dergisi*, (80), 53–70.
- İşlek, U. Z., & Şengül, F. N. (2024). Kentsel dönüşümün toplumsal yapıya etkileri: İstanbul Alibeyköy Mahallesi örneği. *Uluslararası Sosyal Bilimlerde Yeni Ufuklar Dergisi*, 1(2), 71–83.
- Karadağ, A., & Mirioğlu, G. (2012). Bayraklı kentsel dönüşüm projesi üzerine coğrafi değerlendirmeler. *Türk Coğrafya Dergisi*, (57), 21–32.
- Keleş, R. (1998). *Kent bilim terimleri sözlüğü* (Gözden geçirilmiş 2. baskı). İmge Kitabevi.
- Keleş, R. (2004). Kentsel dönüşümün tüzel alt yapısı. *Mimar. İst: Üç Aylık Mimarlık Kültürü Dergisi*, 4(12), 73–76.
- Keleş, R. (2008). *Kentleşme politikası* (8. bs.). İmge Yayınları.
- Kırali, H. U., & Ulger, E. (2022). Kentsel dönüşümün sosyal ve teknik gerekçeleri: Gaziosmanpaşa ilçesi Sarıgöl-Yenidoğan kentsel dönüşüm örneği. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi*, 21(41), 19–29.
- Koyuncu, A. (2009). Küresel kentte komşuluk. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 22, 23–42.
- Koyuncu, A. (2017). Türkiye’de göç ve kentleşme. In K. Alver (Ed.), *Kent sosyolojisi* (pp. 359–375). Konya: Çizgi Kitabevi.
- Kuzu, S. (2004). Özel sektör perspektifinden kentsel dönüşüm. In *Uluslararası Kentsel Dönüşüm Uygulamaları Sempozyumu* (s. 253).
- Lefebvre, H. (1991). *Critique of everyday life: Foundations for a sociology of the everyday* (Vol. 2). Verso.
- Nazir, Z. (2025). Kentleşme sorununun toplumsal yansımaları: Kütahya İnköy toplu konutları incelemesi. *Sosyal Bilimler ve Sağlık Bülteni*, (13), 54–78.
- Nora, P. (2006). *Hafıza mekanları* (T. Bora, Çev.). Dost Kitabevi Yayınları.
- Osmay, S. (1998). 1923’ten bugüne kent merkezlerinin dönüşümü. In *75 yılda değişen kent ve uygarlık* (ss. 13–28). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

- Özçatalbaş, O., & Erdoğan, R. (2025). Tarihi yerleşimlerde sürdürülebilir kentsel dönüşüme bakış: Antalya Balbey Mahallesi örneği. *Uluslararası Turizm, Ekonomi ve İşletme Bilimleri Dergisi (IITEBS)*, 9(1), 36–49.
- Roberts, P., & Sykes, H. (2000). The evolution, definition and purpose of urban regeneration. In P. Roberts, H. Sykes, & R. Granger (Eds.), *Urban regeneration: A handbook* (pp. 9–36). Sage Publications.
- Şengöz, M. (2025). Akademik araştırma paradigmaları üzerine kavramsal bir inceleme. *Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 23, 91–127.
- Tekeli, İ. (2009). *Modernizm, modernite ve Türkiye'nin kent planlama tarihi*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tekeli, İ., Gülöksüz, Y., & Okyay, T. (2020). *Dolmuşlu, gecekondu, işportalı şehir*. Ankara: Idealkent Yayınları.
- Uysal, A., & Avar, A. A. (2021). İzmir Narlıdere'de kentsel dönüşüm projesinin uygulanmasında gecekondu maliklerinin karşılaşılabileceği sorunlar. *İdealkent*, 12(33), 873–904.
- Yahyagil, M. Y. (2011). Kentlerin kültürün gelişmesindeki etkileri. *Istanbul Journal of Sociological Studies*(25), 105–120.
- Yaliner, A. İ. (2023). *Yüksek yapılara yönelik mikro-iklim ilişkili bağlamsal tasarım kriterlerinin belirlenmesi* [Doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü].
- Yavuz, A. K., & Eryiğit, B. H. (2023). 1930–1960 yılları arasında Tarihi Yarımada'da gerçekleştirilen imar politika ve uygulamaları üzerine bir değerlendirme. *TESAM Akademi Dergisi*, 10(2), 411–456.
- Yavuzçehre, P. S. (2022). Kentsel dönüşüm uygulaması sonrası suç korkusu üzerine bir değerlendirme: Denizli Aktepe Mahallesi örneği. *Pamukkale Journal of Eurasian Socioeconomic Studies*, 9(1), 1–17.
- Yılmaz, E., & Çiftçi, S. (2011). Kentlerin ortaya çıkışı ve sosyo-politik açıdan Türkiye'de kentleşme dönemleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(35), 252–267.
- Yılmaz, M., & Akyüz, N. (2023). Kentlileşme ve aidiyet bağlamında sosyolojik bir araştırma: Ankara örneği. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (32), 325–340.
- Yüksel, Y. D. (2023). *İstanbul'da Gecekonduların Gelişimi*. *Mimarist Dergi*, 2023/3.
- Zengin, H. S. (2014). Kentsel siyasetin öteki yüzü: Kentsel yoksulluk. *İdealkent*, 5(12), 88-102.

EXTENDED SUMMARY

Research Problem:

Urban transformation processes in developing countries often go beyond physical restructuring to encompass deep socio-political and cultural reconfigurations. This study investigates such transformations through the case of the Sultan Selim Neighborhood, located in Istanbul's Kağıthane district, by analyzing three interrelated processes, squatting, industrialization, and urban transformation. The primary concern is to understand how these processes have influenced social relations, spatial belonging, and everyday life practices. The research provides an empirical, grounded analysis of neighborhood change from a socio-political perspective, aiming to contribute to urban sociology with locally rooted insights.

Research Questions:

This study is guided by the following main research question: “How have squatting, industrialization, and urban transformation processes in the Sultan Selim Neighborhood influenced residents’ social relations, spatial perceptions, and everyday life practices?” In line with this question, the study hypothesizes that these processes have not only altered the built environment but also eroded social cohesion and collective memory, transformed class structures, and reshaped urban belonging of the residents.

Literature Review:

Urbanization in Turkey, particularly since the mid-20th century, has been shaped by internal migration, unplanned expansion, and uneven industrial development. Scholars such as Keleş (2008) and Adaman and Keyder (2006) have noted that informal settlements emerged in response to housing deficits, functioning both as spaces of deprivation and as sites of solidarity. However, much of the earlier literature has lacked in-depth qualitative analyses that capture neighborhood-level experiences of transformation. Recent scholarship has increasingly addressed this gap, revealing that urban transformation processes not only restructure the physical environment but also profoundly influence social bonds, sense of belonging, cultural identity, and spatial justice. For example, Uysal and Avar (2021) highlighted the dispossession risk faced by low-income informal settlement homeowners in İzmir Narlıdere, while Dündar and Kaya (2022) emphasized that rent-oriented redevelopment in Buca/Kuruçeşme has exacerbated social inequalities. Arik (2021) described informal settlement areas as spaces of solidarity as well as housing for migrants, whereas Ergen and Peker (2022) argued that most projects remain limited to physical renewal, neglecting social dimensions. In terms of community impacts, Yavuzçehre (2022) found that fear of crime decreased after transformation but persisted to some extent, and İşlek and Şengül (2024) reported that neighborhood ties in Alibeyköy have weakened. Usta Kırallı and Ülger (2022) pointed to deficiencies in infrastructure and social facilities in Gaziosmanpaşa, while Eseler and Gençkaya (2023) demonstrated that the absence of citizen participation in Fikirtepe undermined social sustainability. From a cultural perspective, Atakan and Suri (2024) observed that transformation in Kartal has altered the city’s identity; Yılmaz and Akyüz (2023) found that longer residence in transformed areas of Ankara strengthens residents’ sense of belonging; and Bulut, İlik, and Ayık (2022) underlined the displacement and weakening of social ties in Kepez-Santral. Building on the theoretical frameworks of Castells (1996), Lefebvre (1991), and Nora (2006), this study contributes to the literature by linking structural urban change with personal narratives and socio-cultural consequences, thereby exploring how urban transformation policies impact memory, identity, and spatial justice on a micro scale.

Methodology:

The study adopts a qualitative research design within an interpretive paradigm. The primary method of data collection was in-depth interviews using oral history techniques. Twenty participants who have resided in Sultan Selim Neighborhood for at least 25 years were selected through purposive sampling. The interviews were guided by a structured questionnaire focusing on participants’ memories, adaptation strategies, and views on transformation processes. Data collection was conducted between

February and May 2024. Prior to fieldwork, ethical approval was obtained from the [XXX] University Ethics Committee.

Findings:

The findings suggest that the neighborhood has undergone significant changes across three major periods. During the squatter housing phase, residents developed strong social bonds and collective identities. Industrialization (the second phase) brought both economic mobility and social stratification, altering the rhythms of daily life. In the more recent period of urban transformation, concerns about displacement, the loss of social ties, and cultural disintegration became prominent. Residents reported feelings of nostalgia, alienation, and fragmentation, indicating that urban transformation is perceived not merely as physical renewal but also as socio-emotional disruption.

Discussion:

The findings indicate that informal settlement formation, industrialization, and urban transformation in the Sultan Selim Neighborhood have altered not only the physical environment but also social ties, sense of belonging, and everyday life, leaving lasting imprints on residents' collective memory with emotional, cultural, and political dimensions. The study confirms that informal settlements fostered solidarity, industrialization brought class divisions, and urban transformation weakened social bonds while increasing displacement concerns—patterns consistent with Lefebvre's "social production of space" and Nora's "sites of memory," which highlight how the loss of spatial attachment can create psychological and cultural disconnection. An unexpected outcome was the absence of organized resistance, with responses remaining individual and fragmented, reflecting the fragility of solidarity networks under neoliberal urban policies. Overall, the research shows that urban transformation is not merely a technical planning process but a socio-political intervention that shapes identities, memories, and community life, offering insights applicable to other neighborhoods experiencing similar socio-spatial change.

Conclusions:

This research concludes that squatting, industrialization, and urban transformation have collectively reconfigured the Sultan Selim Neighborhood's socio-political landscape. While industrialization brought economic opportunities, it also marked the beginning of socio-spatial disparities. The latest phase—urban transformation—has resulted in a loss of social cohesion, a weakened collective identity, and displacement anxiety among long-term residents. These processes underscore the need for participatory planning and community-sensitive transformation policies. The main limitation of the study is its focus on a single neighborhood, which may restrict generalizability. Future research could adopt comparative case studies across different urban zones to further explore the intersection of transformation, memory, and spatial belonging. This study calls for more nuanced approaches in urban policy that acknowledge the multi-layered realities of urban life beyond architectural reconstruction.